

ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ : ความหมายของ ประชาสังคม

เออนก เหล่าธรรมทัศน์*

1. ความหมายของประชา สังคม

ประชาสังคม (Civil society) ในความเห็นของผู้เขียน หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชุมชน สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรม หรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับ บุคคล (Individuals) โดยจุดเน้นของประชาสังคม ได้แก่ :

1. ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐ และมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชึ้นนำ กำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร

2. ไม่ชอบลักษณะของบุคคลนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แก่งแย่ง แข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธ การแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม

แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น ย้ำว่าสังคมประกอบด้วย 3 ส่วน ซึ่งได้แก่ รัฐ-ประชาสังคม-บุคคล ซึ่งต้องเป็นอิสระต่อกัน แต่ก็ต้องอยู่โดยเกี่ยวข้องกัน, ต้องชัดแจ้งคัดค้านกันได้ แต่ก็ต้องปróองดองประสานสามัคคีกันไปด้วย

*รองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจมีคำถามว่า วงวิชาการสังคมศาสตร์ไทยก็เคยสนใจเรื่องประชาสังคมมาแล้ว ไม่ใช่หรือ ดังจะเห็นว่ามีงานวิจัยและหนังสือจำนวนมากในอดีตที่พูดถึง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม”?⁽¹⁾ ตอบได้ว่า “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ล้วนเป็นกลุ่มอย่างหนึ่งที่อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน ในแง่นี้จึงถือได้ว่าองค์กรหรือกลุ่มนหานเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม แต่การศึกษาเรื่อง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ที่ผ่านๆ มาเน้นมักเน้นด้านความขัดแย้งเน้นการแข่งขันหรือต่อสู้กันเป็นสำคัญ แต่แนวในการศึกษาประชาสังคมของผู้เขียนจะเน้นที่การประสานสามัคคีและการร่วมมือ หรือรวมตัวของกลุ่มต่างๆ รวมทั้ง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” เข้าด้วยกันเป็นประชาสังคม แต่ประชาสังคมที่จะสร้างขึ้นนั้นต้องเป็นประชาสังคมที่มุ่งเคลื่อนไหวเพื่อลดอำนาจหน้าที่ และบทบาทของรัฐต่อสังคมลงไปด้วย มิใช่เป็นประชาสังคมที่ค่อยแต่จะแก่งแย่งแข่งขันซึ่งกันเอาก็ทิประโยชน์จากรัฐแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น

กล่าวอีกแบบหนึ่งคืองานว่าด้วย “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ในอดีตมักไม่สนใจว่ารัฐจะมีอำนาจหน้าที่มากน้อย หรือมีขนาดและขอบเขตใหญ่โตมหรือแค่ใด หากมุ่งจะจับประเด็นว่า มีกลุ่มอะไรบางในสังคมและกลุ่มต่างๆ เหล่านี้พยายามผลักดันยังชิงเอากฎหมาย นโยบาย

และทรัพยากรจากรัฐมาได้อย่างไร แต่แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น อย่างให้กลุ่มต่างๆ หรือสถาบันต่างๆ ในสังคมเข้าไปมีอำนาจ และบทบาทในงานของส่วนรวมโดยเข้าไปแทนรัฐ หรือทำร่วมไปกับรัฐด้วย โดยทั่วไปแล้วผู้เขียนอย่างให้รัฐ “ทำ” อะไรให้น้อยลง อย่างให้ประชาสังคม “ทำ” อะไรได้มากขึ้น บทบาทของประชาสังคมในความคิดของผู้เขียนไม่ได้มีเพียงการยื้อแย่งอำนาจนโยบาย และผลประโยชน์จากรัฐแต่ยังอยู่ที่การรณรงค์ผลักดันให้รัฐลดขนาด, อำนาจ และบทบาทลงไป

อนึ่ง ยังมีงานก่อนหน้านี้ของสำนักวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเน้นเรื่องชุมชน ซึ่งชุมชนนี้ ก็อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชนเหมือนกัน⁽²⁾ เช่นนี้ ถ้ามีแนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนต่างกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร? คำถามนี้ พยายศตอบได้ว่า สำนักวัฒนธรรมชุมชนนั้นมักจะมองว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมนั้น จะเกิดที่ชนบทเป็นหลัก หรือเกิดที่ชนบทเท่านั้น ทั้งยังชอบมองด้วยว่า เมืองบทเปลี่ยนเมือง คนจะสูญเสียลำเนกความเป็นชุมชนกล้ายเป็นปัจเจกชนโดยเดียว หรือคนจะเห็นแก่ตัวเองเสียหมด แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมักจะมองว่า เมืองและการพัฒนาเป็นศัตรุของการรวมตัวรวมกลุ่ม ส่วนชนบทและเกษตรกรรม นั้นแหล่งคือฐานที่มั่น หรือแปลงบ่มเพาะของชุมชน⁽³⁾

ส่วนแนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น แม้จะยอมรับว่าการสร้างชุมชนหรือกลุ่มก้อนต่างๆ ในชนบทเป็นเรื่องสำคัญ แต่ขณะ

เดียวกันก็เห็นว่าต้องสร้างประชาสัมคมในเมืองด้วยเช่นกัน ผู้เขียนไม่เชื่อว่าเมืองและการพัฒนาเป็นอุปสรรคขัดขวางการสร้างชุมชนประชาสัมคมเสมอไป อันที่จริงศัพท์คำว่าประชาสัมคมในภาษาอังกฤษเอง คือ Civil society ก็ชี้นัยแห่งความเป็นเมือง บ่งบอกว่าประชาสัมคมในยุโรป เมื่อแรกเกิดนั้นเกิดในเมืองหรือนคร ชาวนเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลาง (อันหมายถึง พ่อค้าวานิช ช่างฝีมือปัญญาชน ทนายความ แพทย์ อาชีพอิสระทั้งหลาย) นั้นแหล่งคือกลุ่มนั้นที่มาร่วมกันสร้างประชาสัมคม และประชาสัมคมนั้นก็เริ่มจากในเมืองนั้นเอง ยิ่งในภาษาเยอรมันแล้ว คำว่าประชาสัมคมนั้นก็คือ Burgerliche Gesellschaft ซึ่งคำนี้จะแปลว่าสังคมชาวเมืองก็ได้ ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าการก่อรูปประชาสัมคมในเยอรมันนั้นเป็นผลงานที่ชาวเมืองริเริ่มขึ้นมาตั้งแต่อดีต⁽⁴⁾

จริงอยู่ว่าภาพที่เราได้เห็นกันมานั้น ชวนให้คิดว่าเมื่อมีชีวิตชาวเมืองสมัยใหม่แล้ว คนไทยมักจะกล่าวเป็นปัจเจกชนที่ไม่สนใจเรื่องส่วนรวม แต่ผู้เขียนเชื่อว่าการเป็นเมืองหรือเข้าสู่ความทันสมัยนั้น ในชั้นแรกมันจะปลดปล่อยคนออกจากชนบทจาริตรเดิมให้กลับเป็นปัจเจกชนที่อิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่อนาทรอันใจต่อใคร คนอื่น หรือต่อสังคมส่วนรวม แต่ลักษณะหนึ่ง คนในเมืองจะสนใจเปลี่ยนตัวเองจากการเป็นปัจเจกชนสุดขั้ว กลับเป็นปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกของประชาสัมคมไปได้ ดังจะเห็นว่าในรอบกว่าหนึ่งศวรรษที่ผ่านมา นั่น พ่อค้า

นักธุรกิจจำนวนมาก ซึ่งก็คือชาวเมืองนั้นเองได้รวมตัวกันเป็นหอการค้า และสมาคมธุรกิจต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมากมาย ในกรุงเทพฯ และปริมณฑลยังได้เกิดประชาสัมคมในรูปแบบใหม่ๆ เช่น ขบวนการจ.ส. 100 ซึ่งอาศัยสถาโนวิทยุ และโทรศัพท์มือถือ สร้างกันขึ้นเป็นเครือข่ายโดยใช้ผู้คนให้คิดถึงปัญหาการจราจรอันเป็นเรื่องของส่วนรวม และช่วยกันแก้ไขด้วยการรายงานสภาพการจราจรสู่กันฟัง และเมื่อไม่นานมานี้ก็เกิดขบวนการล้านคนเมือง ประชาคมกรุงเทพฯ ขึ้น อันสมาชิกส่วนใหญ่คือคนชั้นกลางที่ห่วงใยเมืองหลวงทั้งหลายนั้นเอง

ผู้เขียนเชื่อว่าอาศัยความคิดเรื่องประชาสัมคมอันถูกต้อง ผนวกเข้ากับมาตรการ กลไกกดิกาต่างๆ ที่รัฐและกลุ่มประชาสัมคมทั้งหลายจะเสนอภัยอภิมา จะทำให้สังคมเมือง สังคมสมัยใหม่ของไทยสร้างประชาสัมคมที่เข้มแข็งขึ้นได้

แนวคิดเรื่องประชาสัมคมของผู้เขียนนั้น แม้จะรวมถึงกลุ่มและองค์กรที่ไม่ผิดกฎหมาย (หรืออาจผิดกฎหมายแต่ชอบธรรม) แทนทุกประเภท แต่ผู้เขียนให้น้ำหนักกับกลุ่มหรือองค์กรอันเกิดจาก 1) “คนแปลกหน้า” 2) 茫然รวมตัวกันอย่างสมัครใจสามารถเข้าหารือออกจากสมาชิกภาพของกลุ่มหรือองค์กรนั้นโดยเสรี และ 3) การทำงานในองค์กรหรือกลุ่มนั้น ต้องเป็นไปอย่างคนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกัน

สามข้อนี้หมายความว่าอย่างไรใน

รายละเอียด?

ประการแรก คน “แปลกหน้า” หมายถึง คนทั่วไปที่ไม่ใช่เครือญาติกันของคุณครูประชาสังคมที่สำคัญต้องไม่ใช่ของคุณครูของบุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือเป็นเครือญาติกัน คำว่า “แปลกหน้า” ยังหมายถึงว่าไม่ใช่การรวมตัวกันที่มุ่งเอาแต่เพื่อนฝูงหรือคนใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก่อนแล้วแต่อย่างเดียว องค์กรประชาสังคมที่สำคัญต้องเป็นองค์กรที่เปิดรับสมาชิกที่เป็นคนแปลกหน้า เป็นคนอื่นคนใกล้เข้ามาด้วยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ประการที่สอง สามารถเข้าห้องเรียนจากกลุ่มของผู้เชี่ยวชาญ แม้ว่า การบังคับคนเข้ากลุ่ม หรือการบังคับไม่ให้คนออกจากกลุ่มอาจจะเป็น เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง เติบโต แต่นั่นก็ไม่ใช่หัวใจของการสร้างประชาสังคมของเรารา ประชาสังคมของเราต้องเน้นความสมัครใจ และการให้เสรีภาพในการเข้าห้องเรียนจากกลุ่ม ในแบบนี้ก็กลุ่มน้อยไปปี 1 ที่บีบบังคับให้นักศึกษาปีที่หนึ่งทุกคนต้องเข้าเชียร์และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม แม้จะทำให้กลุ่มน้อยใหม่ดูเข้มแข็ง มีกิจกรรมมีความสามัคคี แต่ก็ไม่ใช่ประชาสังคม ในความหมายของผู้เชี่ยวชาญ

ประการที่สาม การที่พูดว่าการพัฒนาในองค์กรหรือกลุ่มประชาสังคมนั้นต้องทำกันอย่างผู้คนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกันนั้น ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มีการบังคับบัญชาภายนอก ซึ่งยิ่งองค์กรหรือกลุ่มใหญ่โตขึ้นเท่าไร ก็ย่อมต้อง

มีความล้มเหลวแบบสูงกว่าต่ำกว่าของสมาชิกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ต้องคุ้มครองหรือกลุ่มทางประชาสังคมของเรานั้น ที่สำคัญต้องไม่ทำงาน หรือถือปฏิบัติต่อ กันแบบผู้ใหญ่กับผู้น้อย โดยเฉพาะต้องไม่เป็นแบบมูลนิธิกับไฟร์หรือทาง ในแบบนี้ผู้เชี่ยวชาญจะไม่ถือว่าความล้มเหลวแบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ซึ่งมีอยู่มากมายและกล้ายรูปไปต่างๆ กันในสังคมไทยจะเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม

มาถึงตรงนี้ผู้อ่านคงพอจะเห็นแล้วว่า แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เชี่ยวชาญเป็นแบบเสรีนิยม และค่อนข้างจะเป็นประชาธิปไตย แต่เพื่อให้เข้าใจและมองเห็นแนวคิดผู้เชี่ยวชาญมากขึ้น ก็ต้องกล่าวเพิ่มเติมว่า แนวคิดประชาสังคมของผู้เชี่ยวชาญนั้นได้ซึมซับหรืออิมเมจแนวคิดอื่นๆ ดังนี้ เข้าไปด้วย

1. แนวคิดเรื่องการเมืองคือกิจการเพื่อส่วนรวม คือกิจการที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม (Politics = Civil virtue)⁽⁵⁾ โปรดสังเกตว่า ลั่นหัวนักการเมืองและประชาชนส่วนใหญ่ตลอดจนองค์กรหรือกลุ่มชุมชนสมาคมจำนวนมากของไทยนั้น การเมืองหมายถึง การได้มาซึ่งอำนาจเหนือส่วนรวมและใช้อำนาจนั้นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนตนหรือเฉพาะส่วน เช่น กลุ่ม แม้แต่ในวงวิชาการรัฐศาสตร์แนวเสรีนิยม ในทุกวันนี้ก็ยอมรับกันว่า การเมืองคือการแข่งขันหรือแย่งชิงสิ่งต่างๆ อันมีคุณค่าในสังคม ด้วยกติกาและกระบวนการอันเป็นที่ยอมรับกัน หรือในความเห็นของนักลัทธิมาร์กซ์ การเมืองคือการที่ชนชั้นต่างๆ เข้าต่อสู้แข่งขันอำนาจเจ้า

กันเป็นต้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาเรื่องกลุ่มผลประโยชน์ก็ตี เรื่องชนชั้นก็ตี และเรื่องขบวนการทางสังคมก็ตี จึงยักษิกรรมเพื่อพิทักษ์ปักป้อง และแสวงหาผลประโยชน์ให้เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม เป็นหลัก ใน การศึกษาเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้นไม่วรังเกียจการร่วมกลุ่ม และพฤติกรรมของกลุ่ม ที่เน้นเรื่องเฉพาะส่วน เฉพาะตน แต่ผู้เขียนต้องการย้ำเรื่องของส่วนรวมให้มากขึ้น ย้ำให้เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม คิดถึงเรื่องรวมและข้อเสนอของตนเองด้วยสายตาของส่วนรวมให้มากขึ้น หรือให้มองเห็นเรื่องเฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่มของตน ด้วยสายตาที่ยาวไกลมากขึ้น สรุปแบบเดอต็อกเกอร์วิล (de Tocqueville) ว่าผู้เขียนต้องให้กลุ่มและองค์กรประชาสังคมต่างๆ มี

ผลประโยชน์เฉพาะส่วนที่เรื่องปัญญา (enlightened self interest) ซึ่งจะเป็นอย่างนั้นได้ต้องย้ำการสอนให้กลุ่มและองค์กรต่างๆ มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม (civic virtue) ที่ใหญ่

กว่าและแฟไกลกว่าการคิดและทำเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้าของตนเอง⁽⁶⁾

2. แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง (citizenship)⁽⁷⁾ คนไทยโดยทั่วไปใช้คำว่าประชาชน (people) ราชภูร (subject) และพลเมือง (citizen) แทนจะแทนกันได้ประหนึ่งว่าสามคำนี้เป็นคำเดียวกัน ความจริงแล้ว “ประชาชน” (people) มีมาทุกยุคทุกสมัย หมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (non-ruler) ในสมัยโบราณนั้น ประชาชนเป็นพระหรือท้าวท่าส เกือบทั้งหมด หมายถึงมีสถานะที่ต่ำเป็นลูกน้องเป็นข้าช่วยเชื้อชุมนangหรือเจ้าที่ดิน การเมืองสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยประชาชนจาก การเป็นพระหรือท้าวท่าสให้กลายเป็นเสรีชน ที่มี

“อาคัยความคิดเรื่องประชาสังคม อันถูกต้อง พนวกเข้า กับมาตรการ กลโ居 กติกาต่างๆ ที่รัฐและ กลุ่มประชาสังคม กันทั้งหลายจะเสนอ กัน ออกมา จะทำให้ สังคมเมือง สังคม สมัยใหม่ของไทย สร้างประชาสังคมที่ เป็นแบบขึ้นได้”

สถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน รวมเรียกอดีตพระ ออดีตท้าวและชุมนang-เจ้าที่ดิน รวมทั้งชนชั้นใหม่ๆ ทั้งหลายทั้งมวลว่า ราชภูร ในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐ

และต้องยึดถือปฏิบัติตัวตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นกันหมวด พระราชภารกิจของพระปิยมหาราชก็คือการทำให้ประชาชนไทยกล้ายเป็นราชภูรเมืองกันหมวด นี้คือสาระสำคัญของการเลิกไฟร์และเดิกทางสินประเทศไทย

ในประเทศไทยต้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบประชาธิปไตย ก็คือการเปลี่ยนราชภูรให้เป็นพลเมือง โดยความหมายของพลเมืองนั้นคือราชภูรที่นักจาก เลี้ยงภาษีและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังต้องมีบทบาทและอำนาจบทบาททางการเมือง คืออย่างน้อยมีสิทธิ์ไปเลือกตั้ง แต่ที่ยิ่งไปกว่านั้น คือ มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ต่อทางการบ้านเมือง ทั้งยังมีสิทธิเข้าไปร่วมในการทำกิจด่างๆ เพื่อส่วนรวมร่วมไปกับรัฐ ด้วย ราชภูรนั้นเป็นฝ่ายรับกฎหมาย นโยบาย และกิจการหรือกิจกรรมของรัฐ พลเมืองนั้น อาจเป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องกฎหมาย นโยบาย และกิจการของรัฐตามที่ตนเองเห็นพ้องต้องกับ ราชภูรที่ดีนั้นเป็นฝ่ายรับ และว่าอนสอนจ่าย ส่วนพลเมืองที่ดีนั้นต้องเป็นฝ่ายรุกด้วย และต้องไม่เนื้อโยนกัน หากเป็นคนที่อยากมีส่วนร่วม อยากรเข้าช่วยทำและสามารถเข้าทำการต่างๆ แทนรัฐได้มากพอควร ราชภูรนั้นจะคิดว่า ตนเองเป็นผู้น้อย ส่วนพลเมืองจะคิดว่าตนมีสิทธิมีสิ่งมีส่วนร่วมในบ้านเมือง

เป็นที่น่าเสียดายว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นประชาธิปไตยของเรานั้น ไม่ได้เปลี่ยนให้ราชภูรเป็นพลเมืองลักษณะไร ที่จริง

แล้วเรามิ่งค่อยได้ตระหนักกันด้วยว่าการเป็น พลเมืองนั้นต่างกับราชภูรตรงไหน ประชาชนไทยส่วนใหญ่ปฏิบัติตนเยี่ยงราชภูร ยิ่งประชาชนคนขั้นล่างโดยเฉพาะที่เป็นเกษตรกร ยากจน ยิ่งมองตนเองเป็นผู้น้อยอยู่อยู่รับการ อุปถัมภ์จากผู้ใหญ่ พุดอีกนัยหนึ่งคือพวกเขารู้ด้วยปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ทั้งหลาย ประดุจที่ ครั้งหนึ่งพระคิดต่อหรือปฏิบัติต่อมูลนาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาบ้านการเมืองที่ไปลงสมัคร รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในเขตพื้นที่ชนบทก็ เปรียบเสมือนมูลนายสมัยใหม่ที่ให้ความอุปถัมภ์ แก่ชาวชนบท การรวมตัวของคนไทยที่สำคัญ จึงมักไม่ใช่ความลับพันธ์เชิงราบรื่นห่วงคนที่ ค่อนข้างเท่าเทียมกัน หากกลับเน้นการสร้าง ความลับพันธ์เชิงตั้งระหว่าง “ผู้ใหญ่กับผู้น้อย” เสียมากกว่า

แนวคิดประชาสังคม ซึ่งเน้นความจำเป็น ในการปลูกฝังทัศนคติให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็น พลเมือง จะทำให้พวกเขารู้สึกค่าของความ ลับพันธ์ที่ทัดเทียมกันและเข้าสู่การเป็นประชา สังคมที่ผู้คนค่อนข้างเท่าเทียมกัน การ ย้ำแนวคิดเรื่องพลเมืองยังจะทำให้ประชาชน ตื่นตัวทางการเมือง ปรารถนาการมีส่วนแก่ไข ปัญหาของส่วนรวม ซึ่งนำให้เข้าร่วมใน ประชาสังคมและดำเนินการนำพาประชาสังคม ไปในทิศทางที่เข้าร่วมกับรัฐ หรือเข้าทำการ แทนรัฐในการแก้ปัญหาของส่วนรวมได้ดียิ่งขึ้น อนึ่งการเน้นให้ผู้คนในประชาสังคมตระหนักว่า ตนไม่ได้เป็นเพียงสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน ชุมชน สมาคม เฉพาะทางหนึ่งๆ เท่านั้น หากยังเป็น

ผลเมืองร่วมกัน จะทำให้ประชาสังคมก้าวพ้นจากผลประโยชน์แคบๆ ของเฉพาะกลุ่ม เฉพาะส่วนไปได้ด้วย

แนวคิดเรื่อง Virtue ซึ่งย้ำว่าการเมืองคือ กิจการเพื่อส่วนรวม หรือกิจการที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม และแนวคิดเรื่อง active citizenship ซึ่งย้ำความสำคัญของการมีผลเมืองที่กระตือรือล้นในกิจการส่วนรวม หรือ กิจการบ้านเมือง ทั้งหมดนี้ก็คือความคิดเรื่อง Civic republicanism⁽⁸⁾ ซึ่งเป็นแนวคิดในครั้งเกิดประชาธิปไตยในเมืองอิสระตอนปลายยุคกลางของยุโรป ก่อนที่จะเข้าสู่ยุคสมบูรณ์ภูมิสังเคราะห์ นักคิดสำคัญของตระกูลความคิด Civic republicanism นี้ก็คือ แมคเคียเวลลี (Machiavelli) ซึ่งได้แรงบันดาลใจ และแบ่งคิดจากประสบการณ์ของการปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงของครรภ์ในกรีก⁽⁹⁾

แนวคิด Civic republicanism นี้มีส่วนสร้างประเพณีการเมืองที่ย้ำการสร้างประชาชนให้เป็นพลเมือง ซึ่งทั้งกระตือรือล้นทั้งมีจริยธรรมในกิจการบ้านเมือง อันเป็นประเพณีของชาวเมืองในยุโรปในศตวรรษที่ 14–16 และก็เป็นประเพณีของชาวยุโรปที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรอเมริกาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวได้ว่าประชาธิปไตยสมัยใหม่ของตะวันตกเริ่มจากแนวคิด Civic republicanism มาจนถึงศตวรรษที่ 19 จึงเริ่มถูกแทนที่ด้วยแนวคิดเสรีนิยมลัทธิเจนนิม (Liberal-individualist) ซึ่งลดความสำคัญของชุมชนหรือสังคมแต่หันไปเชิดชูการสร้างปัจเจกชน และก็เป็น

ปัจเจกชนที่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ชุมนุม สมาคม เพื่อดำเนินการพิทักษ์ปกป้องหรือเรียกร้องเอาประโยชน์เฉพาะตน–เฉพาะส่วน ทั้งนี้พวกเสรีนิยมลัทธิเจนนิม (Liberal-individualist) เชื่อว่าขอแต่ให้มีสังคมขนาดใหญ่ และมีการแข่งขันทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่างๆ อย่างยุติธรรม ก็จะทำให้ผลประโยชน์เฉพาะตน–เฉพาะส่วนต่างๆ เกิดดุลยภาพระหว่างกันเอง เกิดเป็นอะไรที่ใกล้เคียงกับผลประโยชน์ส่วนรวมได้⁽¹⁰⁾

บัดนี้ เหตุการณ์และความเป็นจริงต่างๆ ในสังคมประชาธิปไตยตะวันตกได้ชี้แล้วว่า แนวคิดที่ย้ำแต่การเมืองแบบแบ่งชิงหรือแบ่งปัน ผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ในสังคมนั้น จะไม่นำไปสู่ดุลยภาพกันได้เอง จำเป็นต้องหันมาปลูกฝังอุดมการณ์ที่เน้นการเมืองในฐานะกิจการเพื่อส่วนรวมกันมากขึ้น จึงทำให้นักคิดหลายท่าน เช่นเคนเดนติน สกินเนอร์ (Quentin Skinner) เป็นต้น ได้รื้อฟื้นแนวคิดแมคเคียเวลลี (Machiavelli) เรื่อง Civic republicanism ขึ้นมาใหม่ ในส่วนไทยเราเองนั้น หลายปีมานี้ก็มีผู้เสนอให้มองการเมืองเสียใหม่ให้เป็นเรื่องเพื่อส่วนรวม เพื่อคุณธรรมกันมากขึ้น ในวงสนทนา หรือในสื่อมวลชนต่างๆ ก็ล้วนแต่มีบทวิพากษ์วิจารณ์ว่าการเมืองไทยเหลวแหลก โงกิน ส่วนกลุ่มต่างๆ ที่ออกมากล่าวอ้างในเรื่องใดๆ ก็มักจะถูกมองว่า ทำไปเพื่อประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม ในส่วนของพระราชการเมืองที่คิดถึงการเมืองว่าต้องเป็นไปเพื่อคุณธรรมอย่างชัดเจน ในยุคหนึ่ง

ก็คือพรรคพลังธรรม อาย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่าการเคลื่อนไหวให้การเมืองมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม ให้การเมืองลดความแตกแยกขัดแย้งระหว่างกลุ่มลงนั้น ยังต้องทำอีกมาก และยิ่งเราระจะส่งเสริมให้คนไทยสร้างกลุ่มประชาสัมคมชื่นมากๆ ก็ยิ่งต้องส่งเสริมแนวคิด Civic republicanism มีฉะนั้น การเมืองของไทยจะยิ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้ง แข่งขัน ซึ่งดี ซึ่งเด่น เพื่อประโยชน์แคบๆ มากชื่นนั่นเอง

3. แนวคิดเรื่องพหุนิยมแบบอังกฤษ (English Pluralist State Theory) ซึ่งแพร่หลายในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 อันได้แก่ งานเขียนของ แฮรอลด์ ลัสกี้ (Harold Laski), ฟิกกิส (J.N. Figgis), และโคล (G.D.H. Cole) เป็นต้น⁽¹¹⁾ และโดยหลักใหญ่ใจความแล้ว นักคิดอังกฤษเหล่านี้ชี้ว่า รัฐสมัยใหม่ ซึ่งรวมทั้งรัฐประชาธิปไตยต่าง พากันผูกขาดอธิปไตย ไม่ยอมแบ่งอำนาจกับกลุ่ม ชุมชน และสถาบันทางสังคม ไม่เหมือนรัฐในยุคกลาง ซึ่งแบ่งอำนาจให้เมืองอิสระ มหาวิทยาลัย วัด โบสถ์–ศาสนจักร และสมาคมอาชีพต่างๆ ในการปกครองสังคมร่วมกัน กล่าวได้ว่ารัฐในยุคกลางคือรัฐพหุนิยม ส่วนรัฐสมัยใหม่คือรัฐเอกนิยม การเกิดรัฐสมัยใหม่ ก็คือการที่รัฐพหุนิยมค่อยๆ กลายเป็นรัฐเอกนิยม กล่าวคือ รัฐสมัยใหม่ได้ขยายอำนาจ หน้าที่และอำนาจบริเวณที่จะเข้าไปแทรก เข้าไปควบคุม เข้าไปดำเนินการต่างๆ แทน สังคม ชุมชน หรือครอบครัวมากชื่นเรื่อยๆ เช่น เข้า

ไปในเศรษฐกิจหรือธุรกิจ เข้าไปในวัฒนธรรม–ศาสนา–การศึกษา เข้าไปในการเลี้ยงดูเด็ก–คนแก่–ผู้ป่วย เข้าไปคุ้มครองเด็กและทารพยากร พากพหุนิยมอังกฤษชี้ว่าในขณะที่รัฐสมัยใหม่เป็น “ประชาธิปไตย” มากขึ้นเป็นระยะๆ (คนจำนวนมากชื่นฯ มากขึ้น) มีสิทธิเลือกตั้งที่ทั่วถึงและเท่าเทียมกันยิ่งๆ ขึ้น) มันก็กลับเป็น “เผด็จการ” มากขึ้นฯ เมื่อคิดว่ามันเข้าไปยังยึดเอารាងอำนาจที่และทบทวนในการบริหาร และจัดหาสาธารณกิจไปจากสังคม ชุมชน และครอบครัวเข่นกัน พากพหุนิยมแบบอังกฤษนี้ถักกล่าวด้วยภาษาของเรามีต้องการลดขนาดรัฐ ลดบทบาทรัฐ ลดอำนาจหน้าที่รัฐ และคืนอำนาจสาธารณะ และทรัพยากรสาธารณะให้แก่ประชาสัมคมมากชื่นนั่นเอง นี่คือความหมายของการสร้างรัฐพหุนิยมที่แบ่งอำนาจกันมากชื่น ระหว่างรัฐกับประชาสัมคม ซึ่งพวกนักคิดอังกฤษเสนอ กันชื่นมาเมื่อเกือบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

พึงสังเกตว่าแนวคิดพหุนิยมแบบอังกฤษนี้ ต่างจากพหุนิยมแบบอเมริกัน ซึ่งนักวิชาศาสตร์มีชื่อเช่น เดวิด ทรูแมน (David Truman) และโรเบิร์ต ดาล (Robert Dahl) เสนอมาในช่วง 1950–1970⁽¹²⁾ และมีอิทธิพลหนึ่งของการรัฐศาสตร์ไทยจนถึงทุกวันนี้ อันแนวคิดพหุนิยมแบบอเมริกันนี้ ย้ำว่าการเมืองนั้นต้องมาตรฐานที่การต่อรองขัดแย้งแข่งขันของกลุ่มต่างๆ ในสังคม หรือใช้ภาษาของเราก็คือกลุ่มต่างๆ ในประชาสัมคมนั่นเอง แต่พากพหุนิยมแบบอเมริกัน ไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐเช่น พาก

พหุนิยมอังกฤษ กล่าวคือพากษาไม่เดือดเนื้อร้อนใจเรื่องรัฐสมัยใหม่มีขอบเขตและอำนาจหน้าที่มากมาย และจะทำการสาธารณกิจต่างๆ แทนประชาสังคมและครอบครัวมากขึ้นทุกที่ ประเด็นที่พากพหุนิยมมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อสันติภาพในประเทศ แต่ในความหมายของรัฐได้อย่างไร ส่วนพากพหุนิยมแบบอังกฤษนั้นไม่สนใจประเพณี แต่สนใจว่ารัฐจะแปรรูปตัวเองมาเป็นรัฐพหุนิยม ในความหมายที่แบ่งความชอบธรรม ลิทธิ์ อำนาจ–หน้าที่เป็นให้แก่ประชาสังคมได้อย่างไร

แนวคิดประชาสังคมของผู้เขียนเดินตามพากพหุนิยมแบบอังกฤษแต่เดินห่างจากพากพหุนิยมแบบเมริกัน แม้ผู้เขียนจะเสนอให้สร้างประชาสังคมแต่ผู้เขียนก็มีภาพของรัฐในอุดมคติซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐที่พากพหุนิยมอังกฤษเรียกว่า

4. แนวคิดเรื่องการประสานคู่ชัดแย้งต่างๆ เข้าด้วยกัน (The Project of Reconciliation)⁽¹³⁾ เคยมีผู้ถกเถียงว่าประชาสังคมในความหมายของผู้เขียนจะเอาแต่ก่อความไม่สงบ หมرم สามัคມที่เป็นประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น หรือจะให้รวมถึงกลุ่ม หมرم สามัคມที่ต่อสู้ปกป้องและเรียกร้องผลประโยชน์ในวงแคบของเฉพาะตน เช่นส่วนด้วยเคยมีผู้ถกเถียงอีกว่าในการเสนอให้สร้างประชาสังคม ผู้เขียนจะละเลยหรือวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดปัจเจกชนหรือไม่ระหว่างประชาสังคมกับปัจเจกชน ผู้เขียน

เลือกเอาฝ่ายใดและสุดท้ายก็มีผู้ตั้งคำถามว่าที่ผู้เขียนเสนอให้สร้างประชาสังคมนั้นแปลว่าผู้เขียนไม่เอารัฐต่อต้าน คัดค้านรัฐใช่หรือไม่?

คำถามทั้งหมดนี้ผู้เขียนตอบโดยยึดแนวการประสานคู่ชัดแย้งต่างๆ เข้าด้วยกันตามแบบฉบับของไฮเกล (Hegel), เดอต็อกเกอร์วิล (de Tocqueville) และเดอร์คิม (Durkheim) นักคิดทั้งสามนี้ได้รักษาปัจเจกชนนิยมไว้ไม่ใช่ด้วยการปฏิเสธการรักษาประโยชน์ส่วนตนไม่ใช่ด้วยการปฏิเสธการรวมกลุ่มเป็นประชาสังคม ไม่ใช่ด้วยการทำลายรัฐหรือปฏิเสธรัฐ ตรงกันข้ามทั้งสามท่านนี้ได้ประสานผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ากับผลประโยชน์ส่วนรวมประสานปัจเจกชนเข้ากับประชาสังคม ประสานประชาสังคมเข้ากับรัฐ พูดง่ายๆ คือไม่ปฏิเสธชั่วทั้งสองในคู่ชัดแย้งหนึ่งๆ มิหนำซ้ำยังเชื่อว่ามีวิธีการและหลักคิดในการประสานทั้งสองชั่วเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม และพอเหมาะสมพอดี⁽¹⁴⁾

ด้วยทัศนะของผู้เขียนจึงเสนอว่าองค์กรประชาสังคมซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันนั้นต้องไม่บังคับให้ปัจเจกชนเข้าเป็นสมาชิกองค์กร ทั้งไม่เข้าทางให้ปัจเจกชนก้าวออกจากสมาชิกภาพ หากนั่นเป็นความต้องการของเขา องค์กรประชาสังคมต้องทำให้คนเป็นกลุ่มเป็นก้อนโดยไม่ทำลายความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความหลากหลายของปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกองค์กร นอกจากนั้น องค์กรหรือกลุ่มประชาสังคมควรจะรวมทั้งพากที่เสนอประโยชน์ส่วนรวม และพากที่เสนอประโยชน์เฉพาะ

ตน เนพาส่วนปัญหาคือทำอย่างไรจะให้ ประโยชน์ส่วนรวมนั้นคำนึงถึงความคิดเห็น ความต้องการและสภาพของเนพาส่วนด้วย และทำอย่างไรจึงจะทำให้เนพาตน เนพาส่วนนั้นคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม เป็น เนพาตน เนพาส่วนอย่างที่ รูสโซ (Rousseau) ว่าไว้คือมองเรื่องของตนเองเสಮือนจากสายตา ของผู้อื่น หรือกลุ่มอื่นทั้งหลายด้วย⁽¹⁵⁾ สรุปว่า หากไม่มีปัจเจกชนก็ไม่มีประชาสังคมอย่างที่ควร จะเป็น การมีกลุ่มมากมายหลากหลายที่ไม่ เดราบปัจเจกชน ไม่คำนึงถึงปัจเจกชนเลย ก็ หากควรเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า ประชาสังคม และ เช่นเดียวกันหากมีแต่การสนใจประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่มีช่องว่างหรือพื้นที่ให้เนพาตน เนพา กลุ่มได้แสดงออก หรือมีแต่เรื่องของเนพาตน เนพาส่วน โดยไม่คำนึงถึงเรื่องของส่วนรวม เลย ก็ไม่ถือว่ามีประชาสังคมแล้ว

ท้ายที่สุด ในปัญหารัฐกับประชาสังคม ผู้เขียนก็เชื่อว่ารัฐเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ การ ที่ผู้เขียนเสนอให้มีปัจเจกประชาสังคม ไม่ได้ แปลว่าให้เราหอดดทั้งละเลยหรือปฏิเสธรัฐ ในบาง ครั้งประชาสังคมอาจต้องคัดค้านต่อต้านรัฐ แต่ โดยทั่วไปแล้วรัฐที่ดีที่เป็นเสรีนิยม เป็น ประชาธิปไตย เป็นเงื่อนไขที่จะสร้างประชา สังคมที่อิสระและเข้มแข็งความล้มพันธ์ระหว่าง รัฐกับประชาสังคมนั้น นอกจาขัดแย้งกันแล้ว ก็อาจร่วมมือกันได้และในบางครั้งรัฐนำประชา สังคม แต่หลาย ๆ ครั้ง ประชาสังคมก็นำรัฐได้ และในอีกหลาย ๆ ครั้งรัฐกับประชาสังคมก็ ร่วมมือกันทำเพื่อส่วนรวมและประชาชนได้

ต้องย้ำไว้ด้วยว่าการเสนอว่าประชาสังคมต้องทำ อะไรแทน หรือทำอะไรร่วมกับรัฐให้มากขึ้น ไม่ ได้แปลว่าเราต้องการให้รัฐมีบทบาทและอำนาจ ลดลงไปเสมอ หลาย ๆ ครั้งเราเสนอให้ รัฐเปลี่ยนบทบาทและเปลี่ยนอำนาจเท่านั้น จากรัฐที่ “ทำ” อะไรด้วยตนเอง อาจเปลี่ยน เป็นรัฐที่ให้อำนาจประชาสังคม สนับสนุน ช่วยเหลือประชาสังคมให้ทำอะไรเพื่อตนเอง มากขึ้น ควบคุมและจัดระเบียบประชาสังคม แก้ไขความขัดแย้งในหมู่องค์กรทั้งหลายของ ประชาสังคม ก็ได้

2. กลไก มาตรการ และ วิธีการในการสร้าง ประชาสังคม

ในตอนที่หนึ่งได้ให้ความหมายของ ประชาสังคม และแนวโน้มในการเข้าใจประชาสังคม รวมทั้งความล้มพันธ์ระหว่างรัฐ-ปัจเจกชน- ประชาสังคมไปแล้ว ในตอนที่สองนี้จะกล่าวถึง กล มาตรการ และวิธีการที่สำคัญๆ ในการ สร้างประชาสังคม ดังนี้

ประการแรก ผู้เขียนเห็นด้วยกับศิรยุทธ์ บุญมี ที่เสนอว่าต้องปลูกฝังประชาสังคมให้ เป็นอุดมการณ์ใหม่⁽¹⁶⁾ อาจต้องทำให้ประชา สังคมมีความสำคัญทางอุดมการณ์ใกล้เคียงกับ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ อันที่จริงคำว่าประชาสังคมรวมคนได้กว้างขวาง คล้ายๆ คำว่าชาติ แต่ประชาสังคมเน้นที่ ภาคภูมิการหรือภาคซึ่งไม่ใช่รัฐ ในขณะ

ที่ชาตินั้นรวมไปถึงภาครัฐและภาคราชการ โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นการเคลื่อนไหว อุดมการณ์ชาติ และชาตินิยม มักจะอยู่ใต้การ บงการและครอบงำของรัฐเป็นส่วนใหญ่

ความคิดประชา สังคมยังดีกว่าความคิด เรื่องชาติอีกประการหนึ่ง คือ มันเน้นความหลากหลาย แทนแต่ต่างของกลุ่ม ต่างๆ ในสังคม ต่างกับ ความคิดเรื่องชาติซึ่งย้ำ ว่าทุกๆ คน ทุกๆ กลุ่ม ล้วนเหมือนกันหรือต้อง พยายามทำให้เหมือนกัน เพราะเป็นชาติเดียวกัน ยิ่งกว่านั้นความคิดประชา สังคมยังอาจหมายได้ทั้ง ประชาสังคมระดับชาติ และประชาสังคมระดับ จังหวัด จนถึงประชา สังคมท้องถิ่นต่างๆ ได้ อีกด้วย ในขณะที่ ความคิดเรื่องชาติมักจะ เอนเอียงเข้าสู่ศูนย์กลาง

ในการปลูกฝัง อุดมการณ์ประชาสังคม นั้นต้องให้การศึกษา ต้องฝึกให้เป็นนิสัย ใจคอ ของประชาชน ซึ่งนับว่าทำได้ค่อนข้างยาก การ

ปลูกฝังให้รักประชาสังคมนั้นต่างจากการ ส่งเสริมให้ใช้ระบบตลาดซึ่งขับเคลื่อนด้วย ความโลภโภตสาและ หากำไรให้ตัวเอง อัน เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ที่ไม่ต้องสอนมาก็ได้ ตรงกับข้ามเรื่องประชา สังคมนั้นต้องสอนให้คน มีมิติสังคม มิติส่วนรวม มิติเสียสละ มิติหน้าที่ ซึ่งตรงนี้ควรทำความคู่ไป กับการสอนหรือปลูกฝัง ความคิดเรื่องพลเมือง และการเสียสละเพื่อ ส่วนรวมแต่การเสียสละ เพื่อส่วนรวมในฐานะ พลเมืองนั้น ต่างจาก การเสียสละแบบการ กุศล เพราะเมื่อเราทำ การกุศلنั้นนักจะคิดว่า เป็นการทำความดีของเรา ซึ่งเป็นผู้ที่มีสถานะสูง กว่าหรือโชคดีกว่าผู้รับ การลงเคราะห์ของเรา ส่วนการเสียสละแบบ พลเมืองนั้น ถือว่าเป็น ภาระหน้าที่ของพลเมือง ไม่ใช่ในฐานะผู้ที่เหนื่อย กว่าแต่ในฐานะคนที่มี

“หากต้องการให้ ส่วนรวม และ บ้านเมืองก้าวหน้า ต้องลดหรือเปลี่ยน อำนาจหน้าที่ของรัฐ ลง ต้องเชิดชูยกย่อง ส่งเสริมประชาสังคม ขึ้นมา ต้องให้ ประชาสังคม มีอำนาจ-บทบาท- ทรัพยากรในการ แก้ไขปัญหาของ ส่วนรวม ไม่น้อยไปกว่ารัฐ”

คักร์ดีศรีเท่าเทียมกัน ช่วยเหลือผู้ที่เท่าเทียมกัน ในทางคักร์ดีศรี ทั้งนี้ก็เพื่อจะรักษาสภาพทาง

สังคมที่ดีไว้ เพราะตระหนักว่าสิทธิและประโยชน์ต่างๆ ที่ผลเมืองคนหนึ่งได้รับมานั้น ก็ เพราะมีสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีรองรับ เอาไว้ หากสังคมอยู่ไม่平坦ติดสูง บุคคลย่อม อุปยอย่างปกติสุขในฐานะผลเมืองไม่ได้ การ เสียสละเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวมของผลเมือง ผู้หนึ่งจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ระยะยาวของ ผลเมืองผู้นั้นโดยแท้

การเน้นมิติส่วนรวมในการปลูกฝัง อุดมการณ์ประชาสังคมนั้น จะทำให้เห็น ลักษณะเด่นของประชาสังคมได้ แต่ต้องย้ำ ว่าการทำไรเพื่อส่วนรวมนั้น ไม่จำเป็นต้อง ทำผ่านรัฐ หรือเรียกร้องให้รัฐทำเสมอไป ตรงกันข้ามประชาสังคม อันหมายถึงผลเมือง นอกภาครัฐ และราชการ ผลเมืองที่รวมกัน เป็นกลุ่ม ชุมชน สมาคมต่างๆ ก็สามารถเข้า มาอะไรเพื่อสังคมและส่วนรวม เช่นเดียวกับที่รัฐ เคยทำ ในสภาพวัฒนธรรมแบบไทย การ รณรงค์อุดมการณ์ประชาสังคม มิอาจหลีกเลี่ยง การวิพากษ์วิจารณ์รัฐ การสร้างรัฐและ บทบาท-อำนาจของรัฐ อันมีมากมายล้นเหลือ ไปเสียได้

ในแง่นี้พึงสังเกตกันว่า การที่รัฐเข้ามา มีบทบาทอำนาจหน้าที่ในสังคมไทยมากมายนั้น มาเห็นได้ชัดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้าเป็นต้นมา ก่อนหน้ายุค ร.5 นั้นรัฐมีอำนาจหน้าที่เพียง ป้องกันประเทศจากอิริราชศัตรู และรักษา กฎหมายกับดูแลความสงบเรียบร้อยภายใน ประเทศเท่านั้นเป็นพอก หน้าที่อื่นๆ ที่รัฐทำ ในทุกวันนี้จะเป็นการศึกษา การสาธารณสุข

การเกษตร การอุตสาหกรรม การพาณิชย์ การคมนาคม การชุดคันทร์พยากรณ์ชาติ กระทั่งการศาล และการเก็บภาษีอากรก็เกิด ในอดีตสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดทำโดยชุมชน เอกชน และชาวบ้านเองทั้งสิ้น รัฐแทบจะไม่เข้ามา เกี่ยวข้อง

เมื่อผู้คนหลังใกล้ไปกราบถวายบังคม พระบรมราชูปรัชกาลที่ห้าทุกปี ในงานวันที่ 23 ตุลาคมนั้น มักจะไม่มองกันว่าสิ่งต่างๆ ที่ รัชการที่ห้าท่านทรงนำเข้ามาเมืองไทยเป็นครั้ง แรกนั้น ไม่ว่าจะเป็นโกรเลข ไฟฟ้า ประปา รถไฟ ถนนทาง พืชอุตสาหกรรม หรือการซลประทานก็ตี ล้วนเป็นผลงานของภาครัฐทั้งสิ้น การปฏิรูป ประเทศไทยให้ทันสมัยซึ่งเริ่มกันแต่สมัยรัชการที่ห้า นั้น แท้จริงคือผลจากการริเริ่มหรือการนำพา ของภาครัฐหรือกล่าวได้ว่าภาครัฐได้ขยายตัว เข้ามาทำกิจการหลายๆ อย่างแทนที่ชุมชนและ ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ทำกิจการ ประเภทที่ทันสมัยและปฏิรูปทั้งหลายแทน ทั้งสิ้นด้วยตนเอง รวมไปถึงการสร้างระบบ เศรษฐกิจแบบตลาด รวมไปถึงการสร้างและ พัฒนาชั้นสมัยใหม่ต่างๆ ตั้งแต่นายทุน ชนชั้นกลาง จนถึงกรรมกรอีกด้วย จำนวน หน่วยงานรับและจำนวนข้าราชการของสยาม ตั้งแต่ยุค ร.5 เป็นต้นมา พุ่งขึ้นไปอย่าง งบประมาณของรัฐ จำนวนคนของรัฐ กิจการ ของรัฐ ล้วนขยายตัวรวดเร็วกว่าของเอกชน และหน้าภาคเอกชน ภาคประชาสังคมอย่าง เห็นได้ชัดเจน อีเวอร์ส (H.D. Evers) ได้ชี้ ให้เห็นว่าในช่วงปลายครตวรรษที่ 19 และต้น

ศตวรรษที่ 20 นั้น สยามมีจำนวนข้าราชการสูงกว่าประเทศเอเชียอาคเนย์อื่นๆ ทุกประเทศ ในปี 1920 ประเทศไทยมีจำนวนข้าราชการมากพอๆ กับจำนวนข้าราชการของเนเธอร์แลนด์ ในหมู่เกาะอิสต์อินเดียทั้งหมด ซึ่งหมู่เกาะนี้มีพื้นที่ใหญ่โตกว่าสยามมาก many ไม่ว่าในแง่ขนาดพื้นที่และจำนวนประชากร⁽¹⁷⁾

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 นั้น สยามได้สร้างรัฐสมบูรณ์ตามลิทธิชี้ ขึ้นมาใหม่ใช้เฉพาะในแง่ที่พระมหากษัตริย์ ดึงอำนาจจากขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในกรุง และดึงอำนาจจากเจ้าประเทศราชและเจ้าเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปเท่านั้น แต่ยังสร้างสมบูรณ์ตามลิทธิชี้ราย ในแง่ที่ได้ดึงอำนาจหน้าที่ที่เคยอยู่กับชุมชนชาวบ้านทั้งหลายให้อยู่กับรัฐและระบบราชการอีกด้วย รัฐรวมศูนย์ผู้กดขี่ด้วยปิตย์ (Monocromatic State) เช่นนี้คือสิ่งที่คณาราชภูมิได้แยกออกจากพระบaken เจ้าอยู่หัว เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เริ่มจากปี 2475 นั้น เพียงแต่ทำให้รัฐรวมศูนย์ผู้กดขี่ด้วยปิตย์ เช่นว่าneed สำหรับผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนเท่านั้น แต่หน้าที่ของประชาชนก็มีเพียงเสียงภาษาเชิงเดียว ในการตัดสินใจทางการเมืองและการเมือง ไม่สามารถตัดสินใจทางการเมืองได้โดยที่ชุมชน ชาวบ้าน และภาคประชาชนสัมคมแทบจะไม่มีบทบาทอะไร

จะว่าไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้นนอกจากจะรักษา rัฐรวม

ศูนย์ผู้กดขี่ด้วยปิตย์ไว้ต่อไปแล้ว ยังทำให้รัฐเพิ่มบทบาทและอำนาจมากยิ่งขึ้นกว่า เมื่อครั้งบ้านเมืองเป็นสมบูรณ์ตามลิทธิชี้ ขึ้นที่จริงข้อวิจารณ์ที่คณาราชภูมิต่อรัฐบาลของพระเจ้า (ร.7) ก็คือรัฐบาลจะต้องไม่ค่อยทำอะไรเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมและการศึกษา จึงพลันที่รัฐบาลสมบูรณ์ตามลิทธิชี้สุดลง รัฐบาลประชาธิปไตยก็ได้หันมาลงทุนลงแรงและเปิดกิจการต่างๆ เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติ และการศึกษาของประชาชนเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นคณาราชภูมิปึกหาร เช่น พระยาพหลฯ หรือหลวงพิบูลสงคราม หรือจะเป็นปีกพลเรือน เช่น นายปรีดี พนมยงค์ กิตาม ล้วนแต่เห็นด้วยและสนับสนุนการเพิ่มอำนาจหน้าที่ของรัฐต่อสังคมให้มากขึ้นกว้างขวาง ขึ้น มากมายหลายแขนงยิ่งขึ้น⁽¹⁸⁾

ยิ่งมาระยะ 30 ปีสุดท้ายที่เพิ่งผ่านไปนี้ เราเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจกันมาก แม้ว่ารัฐจะสนับสนุนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาทในระบบตลาดมากขึ้น แต่ขอบเขตและอำนาจหน้าที่ของรัฐในการพัฒนากลับไม่ลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานและผู้คนของรัฐในระดับกลางได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในภูมิภาคและชนบท หน่วยงานและกิจการของรัฐก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเท่านั้น จากเดิมที่หน่วยงานและผู้คนของรัฐมายุ่งที่จังหวัด ต่อมา ก็กลับไปถึงระดับอำเภอ ปัจจุบันกลับไปจนถึงระดับตำบลและหมู่บ้านแล้ว ยิ่งรัฐลงไปลึกแค่ไหน เข้าไปชนบทมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ประชาชนสัมคมอ่อนแอ เสื่อมชา และประชาชนก็ยังไม่ทำตน

เป็นผลเมือง หากพากันเรียกร้องเงินทอง ความช่วยเหลือ และความอุปถัมภ์จากรัฐ และนักการเมือง หรือผู้ใหญ่ ผู้ใดอื่นๆ อยู่เป็นประจำสำม่ำเสมอ วัฒนธรรมที่มองเห็นตัวเอง เป็นผู้น้อยอยู่รับความอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่ในองค์กร เมื่อร่วมเข้ากับความรู้สึกแบกล้ายกับรัฐซึ่ง แม้จะเป็นรัฐประชาธิปไตย แต่ประชาชนก็ไม่รู้สึกว่ามันเป็นรัฐของตนเอง จึงเมื่อถูกห้ามด้วยความยากจนขาดแคลนและพึงดูนของทางเศรษฐกิจไม่ได้ ก็กล้ายเป็นการ “ชายเสียง” ให้กับการเมืองในการเลือกตั้งแบบทุกระดับ

การที่เรออยู่กันมาในลังคมที่มีรัฐแบบเอกนิยมเช่นนี้มากกว่าหนึ่งศตวรรษ ทำให้คนไทยมองไม่ออกคิดไม่เห็นวิธีการแก้ไขปัญหาบ้านเมืองด้วยองค์กรที่มิใช่รัฐ แม้แต่คณะราษฎรซึ่งมีวิสัยทัศน์ประชาธิปไตยมากพอควร ก็ยังเพิ่มอำนาจหน้าที่และบทบาทให้กับรัฐอย่างมากมาย โดยที่ไม่ได้สนใจการสร้างประชาลังคมขึ้นมาเท่าที่ควร แม้แต่บวนนักศึกษาหัวก้าวหน้าที่ขึ้นมา มีบทบาททางการเมือง หลังกรณี 14 ตุลาคม 2516 ก็เสนอหอนทางการปฏิรูป-ปฏิรัติที่เน้นเอารัฐเป็นศูนย์กลาง นั่นคือ พากเขาวิพากษ์โเจมติรัฐของนายทุน-เจ้าที่ดิน และเสนอให้สร้างรัฐของกรรมกร-ชาวนา หรือเรียกอีกอย่างว่าลังคมนิยมที่มีรัฐเป็นองค์กรขึ้นมาแทนนั่นเอง ในความคิดของนักเคลื่อนไหวหัวก้าวหน้าส่วนใหญ่ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา นี้ คือทำอย่างไรจะได้รัฐบาล รัฐที่ดี โดยคำว่าดีนี้หมายถึง ชื่อสัตย์ สุจริต มีประสิทธิภาพและวิสัยทัศน์ที่มองไปข้างหน้าไกลๆ และ

กระจายโอกาสกับลิทธิ์ต่างๆ ไปให้กับผู้คนหรือกลุ่มชน หรือชนชั้นที่ด้อยโอกาสและผู้ห่างไกล ซึ่งการเคลื่อนไหวล่าสุดที่จะให้มีรัฐที่ดีแบบนี้ ก็ได้แก่การร่างรัฐธรรมนูญใหม่ โดย สสร. ทั้งหลาย ปัญหาที่บรรดา สสร. คิดอยู่ในใจคือ จะสร้างรัฐประชาธิปไตยที่ดีได้อย่างไรนั้นเอง

การเคลื่อนไหวอุดมการณ์ประชาลังคม จะต้องทำให้ประชาชนเลิกถามแต่ “จะสร้างรัฐที่ดี” ได้อย่างไร เลิกคิดว่าการแก้ปัญหาของบ้านเมืองคือการหารัฐที่ดีเท่านั้นตรงกันข้าม ต้องเตือนให้เข้าคิดกันว่า หากต้องการให้ส่วนรวมและบ้านเมืองก้าวหน้าต้องลดหรือเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ของรัฐลง ต้องเชิดชูยกย่องส่งเสริมประชาลังคมขึ้นมา ต้องให้ประชาลังคมมีอำนาจ-บทบาท-ทรัพยากรในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวมไม่น้อยไปกว่ารัฐ การบริหารรัฐกิจในศตวรรษหน้าคือการร่วมมือร่วมใจของรัฐและประชาลังคม โดยมีประชาลังคมขึ้นนำ กำกับรัฐได้ด้วย ทั้งยังต้องเตือนให้ประชารที่เห็นอยู่หน่ายระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพและขาดความสุจริตได้ตระหนักร่วมกับการปฏิรูปที่สำคัญต้องไม่หมายถึงการเอาภาคเอกชนและระบบตลาดแทนระบบราชการแต่อย่างเดียว การปฏิรูปยังหมายถึง การเอาประชาลังคมมาแทนระบบราชการได้ด้วย

ในประการที่สองเราต้องสร้างการศึกษาและฝึกฝนอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็นพลเมือง (civic education and citizenship training) ให้ได้⁽¹⁹⁾ ควรจะกำหนดหลักสูตรในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ชั้นประถม

เป็นต้นไป ให้มีการศึกษาอบรมให้นักเรียนนิสิต นักศึกษาได้เข้าใจในความหมายของคำว่าพลเมือง ให้พวกรเขามีความที่ยิ่งในศักดิ์ศรี แม้จะจนกว่า คนอื่นในทางเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ได้มีสิทธิหน้าที่ และเกียรติยศทางการเมืองน้อยกว่า รวมทั้ง ต้องมีจิตใจเลี้ยงลูกเพื่อบ้านเมืองหรือส่วนรวม นอกจากการพัง การอ่านเพื่อเข้าใจหลักการ และภาระหน้าที่ของพลเมืองแล้ว ยังต้องเอา ตัวอย่างของการเป็นพลเมืองดีมาทำให้เป็นที่ ประจักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูบาอาจารย์ ต้องเป็นแบบอย่างแก่ติดตามในการเป็นพลเมือง รวมทั้งอาจต้องให้นักเรียน นักศึกษาได้รับ หน่วยกิตจากการเข้าไปช่วยทำงานและช่วย รับผิดชอบในงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ให้ ซุ่มชน ท้องถิ่น และประเทศไทยเป็นระยะๆ

จุดหนึ่งของการศึกษาเพื่อ ความเป็นพลเมืองคือต้องทำให้ผู้เรียนได้รู้สึก ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยมีใช้การ ปกครองของนักการเมืองและข้าราชการ โดยมี ประชาชนเป็นเพียงผู้ฝ่ายหนึ่งและวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงผู้ร้องขอหรือเป็นผู้กดดันบีบคั้น เอาประโยชน์จากนโยบายและโครงการของรัฐ เท่านั้น หากแต่ประชาธิปไตยโดยเนื้อหาและ วิญญาณที่เป็นเอกอุคือการปกครองของเราวง เพื่อเราเองและที่ต้องยำมากที่สุด คือเป็นการ ปกครองโดยพวกราเรอ แต่คำว่า “โดย” นี้ต้อง ไม่หมายเพียงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่ หมายถึงการรวมตัวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มของคุณ สมาคมต่างๆ ของประชาสังคม และเข้าไปทำการแทนรัฐหรือทำการร่วมกับรัฐ

ผู้เขียนเองเคยอยู่ในメリก้าประมาณ 10 ปี ได้แง่คิดว่าเมริกาของลงทุนลงแรง ปลูกฝังให้เด็กของเขามีพลเมืองดีเป็นอันมาก การลงทุนของพวกราในเมืองเป็นสิ่งที่ พัฒนาม (Robert D. Putnam) และ โคลแมน (James S. Coleman) เรียกว่าเป็นการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital)⁽²⁰⁾ เพื่อตระเตรียมฝึกฝน ให้ประชากรมีความพร้อมในการร่วมกันแก้ปัญหา บ้านเมือง เมื่อมีความจำเป็น ในเมืองนี้เมริกาลงทุนคล้ายๆ กับที่คนไทยและเมืองไทยได้ทุ่มเทไปกับการสร้างให้คนไทยมีความ จริงก้าดีและเชื่อฟังพระมหากษัตริย์ ความ ผูกพันภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นี้คือทุน ทางสังคม ที่ทำให้ประเทศไทยพัฒนาต่อไป มากตามมาตรฐาน แต่ข้อที่ต้องตระหนักร คือการลงทุนทางสังคมด้วยการสร้างความเป็น พลเมืองนั้นคือ การกระจายอำนาจหน้าที่และ ความรับผิดชอบในบ้านเมืองให้กับผู้คนจำนวน มากมายมหาศาล ส่วนการเสริมสร้างบารมีให้ กับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นรวมศูนย์ อยู่ที่สถาบันเดียวเป็นหลักในอนาคตสังคมไทย ต้องการการลงทุนทางสังคมทั้งสองแบบควบคู่ กันไปอย่างแน่นอน

การสอนและฝึกอบรมให้ประชาชนเป็น พลเมืองดีนั้นต้องไม่จำกัดตัวเองที่โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเท่านั้น การฝึกอบรมระยะสั้นเป็นครั้งเป็นคราวแก่สมาคม กลุ่ม ชุมชน ชุมชนต่างๆ ในประชาสังคมก เป็นสิ่งที่ควรทำ

ในประการที่สาม เรายังคงปฏิรูปหรือ

พัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวให้มากขึ้น ให้ชนบทกลยุทธ์เป็นเมืองขนาดเล็กขนาดกลางในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่จำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีเมือง ชีวิตเมือง และคนชั้นกลางจำนวนมาก ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่จุดเน้นคือต่างจังหวัด เราไม่ปฏิเสธเกษตรกรรม แต่ต้องสร้างเกษตรกรรมที่ทันสมัยและพึ่งพาตนเองได้ และมีเกษตรกรที่มีฐานะและอิสระภาพในการการเมืองได้ เฉกเช่น คนชั้นกลาง เราไม่ปฏิเสธ การพาณิชย์และอุตสาหกรรม แต่เราปรารถนาให้รัฐและสังคมให้โอกาส หรือสร้างโอกาสให้เกิดทุนหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลางให้มากๆ ซึ่งให้เกิดคนชั้นกลางจำนวนมากๆ การสร้างเมืองหรือพัฒนาเมืองต้องเป็นที่สนใจของรัฐและสังคมให้มากขึ้น มิใช่เพื่อความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมหรือเพื่อความมั่นคงทางยุทธศาสตร์เท่านั้น ซึ่งนี่คือเหตุผลของอดีต ส่วนแรงจูงใจในปัจจุบันในการสร้างเมืองต้องเป็นไปเพื่อการสร้างคนชั้นกลางและการปกครองที่พึงพอใจรัฐสึกว่ากำลังปกครองตนเองให้มาก ในแห่งนี้เมืองใหม่ๆ ที่กำลังเติบโตใหญ่ ขยายตัวอยู่ทั่วประเทศเวลานี้ ต้องไม่เป็นเพียงถิ่นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเท่านั้น หากต้องเป็นแหล่งการศึกษาและวัฒนธรรมชั้นดีที่คนชั้นกลางต้องการอีกด้วย และในเมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและเอื้อให้คนชั้นกลาง ชาวเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด ควบคู่ไปกับการสร้าง

เมืองในต่างจังหวัดก็คือการจำกัดการขยายตัวเติบโตของกรุงเทพฯ เชียงใหม่ และเมืองใหญ่อื่นๆ อีก⁽²¹⁾

และที่สำคัญไม่น้อยก็คือต้องปลูกฝังอุดมการณ์ “ผลเมือง” และ “ประชาสังคม” ให้คนชั้นกลางให้มากๆ ไม่ให้พวกราษฎร์เป็นเพียงลูกค้ารุ่นใหม่ของสินค้าราคาแพง หรือมิให้เขาหยุดแค่การเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ที่เฝ้ามองการเมืองอยู่อย่างใกล้ชิดเท่านั้น หรือกระทั้งมิให้เขายุ่ดแค่การเข้าร่วมคัดค้านการยึดอำนาจที่จะนำประเทศไทยไปสู่เผด็จการเท่านั้น คนชั้นกลางยุคใหม่ต้องทราบกว่าพวกราษฎร์จะเป็นหัวหอกสำคัญของการปฏิรูปเพื่อให้เกิดประชาธิปไตยใหม่ที่มีประชาสังคมเป็นแกนกลาง

โดยมีหมายคนสองสัญชาติคนชั้นกลางที่ไปร่วมกันคัดค้านคณะ ร.ส.ช. เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 จะทำอะไรกันต่อไป หลังจากที่เหตุการณ์นั้นสิ้นสุดลงแล้ว? ผู้เขียนคิดว่าหลังเหตุการณ์พฤษภาเลือดแล้ว คนชั้นกลางได้เฝ้ามองและวิพากษ์วิจารณ์คันหาจุดอ่อนข้อด้อยของประชาธิปไตยแบบไทยๆ ผ่านทางวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะผ่านรายการวิทยุประเภทผู้ฟังโทรเข้าไปสอบถามหรือให้ความเห็นกับผู้จัดรายการ ซึ่งในที่สุดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเช่นนี้ ได้ก่อรูปและคลื่นลายไปจนถึงภายนอกประเทศ เป็นการร่วงรัฐธรรมนูญใหม่ ซึ่งมีนายแพทย์ประเวศ วงศ์ คุณอันันท์ ปันยารชุน และนักกฎหมายมหาชนที่ศึกษาจากฝรั่งเศสเป็นแกนนำอยู่ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็จัดว่า

เป็นพัฒนาการที่ค่อนข้างดีอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนขอเสนอเพิ่มไปอีกอย่างว่าภายในเวลาไม่นานนัก ข้างหน้านี้ เราต้องทำให้คนชั้นกลางเรียกร้อง และเข้าร่วมกันในการสร้างประชาสังคมให้ เช้มแข็งขึ้นอีกด้วย นี่เป็นอีกภารกิจหนึ่งของคนชั้นกลางนักปฏิรูปไทย ซึ่งน่าจะเป็นไปได้ เมื่อ คิดว่าเวลาในเศรษฐกิจไทยกำลังวิกฤติสุดขีด จนเผยแพร่ให้เห็นลักษณะล้าหลังไว้ระสึกอิภาพ ของรัฐบาลนี้ ถึงเหล่านี้น่าจะผลักดันให้คนชั้นกลางคิดไปในทางปฏิรูปเพิ่มเติมขึ้นอีก

แม้การพัฒนาเพื่อมุ่งสร้างเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง จำนวนมากขึ้นในต่างจังหวัดโดย เฉพาะในชนบท โดยมุ่งส่งเสริมทุนขนาดเล็ก ขนาดกลางนี้ จะเป็นสิ่งที่ยาก ทั้งต้องแก้ไข โครงสร้าง กติกา สถาบัน ต่างๆ ของเศรษฐกิจ ไทยเป็นอันมาก แต่ก็ต้องพยายามทำ และจูงใจ ให้นักเศรษฐศาสตร์หรือผู้กุมนโยบายตลอดจน ประชาชนทั่วไป เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจ นั้นต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาการเมือง เพื่อการ สร้างคนชั้นกลางและการสร้างประชาสังคมด้วย และถึงยากอย่างไรผู้เขียนก็คิดว่าแนวพัฒนา เศรษฐกิจเช่นว่านี้ก็ยังง่ายกว่าการปิดภาคชนบท หยุดการพัฒนา ชาลอหรือหยุดการค้า การขาย ชาลอหรือหยุดการพัฒนาเมือง และเศรษฐกิจ- สังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่แนวคิดวัฒนธรรม ชุมชนจำนวนหนึ่งเคยเสนอ กันมา ผู้เขียนอย่าง ให้คิดในทางบวกกันว่า นโยบายปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจอย่างที่เสนอ กันในนี้ จะมีผู้นำเอาไป พูดคุยและขยายขึ้นมา เป็นนโยบายของพรรค ต่างๆ โดยเฉพาะพรรครัฐบาล ที่เกิดใหม่จำนวน

หนึ่ง หากการปฏิรูปรัฐธรรมนูญจะนี้จะผ่าน มาตราที่ให้มีการเลือกตั้งแบบเลือกเป็นพรรค แบ่งเก้าอี้ตามสัดส่วนของคะแนนที่พรรคได้รับ โดยใช้ทั้งประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง การเลือกตั้ง แบบใหม่ เช่นนี้จะทำให้พรรคเสียงข้างน้อยที่มี คะแนนทั้งประเทศ 5% ขึ้นไปเท่านั้น ก็ได้เกิด ทางการเมืองแล้ว คือเป็นระบบการเลือกตั้งที่ ให้เสียงข้างน้อยมีโอกาสได้เข้าไปในสภาผู้แทน ราษฎรมากขึ้น พรรคเกิดใหม่ที่เน้นการสร้าง คนชั้นกลางและประชาสังคม ซึ่งจะอาศัยระบบ การเลือกตั้งแบบใหม่เข้าไปแสดงความคิดเห็น และมีบทบาทในรัฐสภา มิใช่สิ่งที่ใกล้เกินคิด

ในประการที่สี่ เรายังจะเร่งสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัยทางจิตวิทยา วัฒนธรรม และ การบริหารองค์กร เพื่อส่งเสริมให้ ประชาชนรวมกลุ่ม ร่วมมือกับผู้คนที่กว้างขวาง หลากหลาย ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมแบบร่วม ลงมือทำงานและสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งภายใน องค์กร หรือสามารถประสานความชัดเจน แตกต่างภายใต้ภารกิจได้เป็นอย่างดี นำไปสู่ ประชาสังคมที่หลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตก แยก

ในที่นี้มีคำถามเล็กๆ เป็นรูปธรรมมาก หมายที่นักวิชาการต้องค้นหาคำตอบมาให้ได้ อากิ ความจนเป็นสาเหตุประการเดียวที่ทำให้คนไทยยอมรับวัฒนธรรม อุปถัมภ์เช่นนั้นหรือ? ประการไทยเวลานี้อาจจะไม่จนกว่าเกษตรกร สหัส ใหญ่ครอบจักรโลก-เจฟเฟอร์สัน ซึ่งเป็น แกนกลางของการสร้างประชาธิปไตยในอเมริกา เมื่อ 200 ปีก่อนมาแล้ว เกษตรกรไทยมีรายได้

สูงกว่าเกษตรกรอินเดียในปัจจุบันมาก แต่ทำไมเกษตรกรอินเดียไม่ “ขายเสียง” เท่าเกษตรกรไทย? เกษตรกรภาคกลางของไทยความจริงน่าจะมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ต่างกับเกษตรกรภาคใต้เท่าไร แต่ทำไมในภาคกลางจึงยังมีการขายเสียงหนาแน่นไม่แพ้ภาคเหนือและภาคอีสาน ในขณะที่ภาคใต้บัญหานี้มีน้อยมาก ถ้าปัจจัยเศรษฐกิจอย่างเดียว ตอบคำถามเรามาไม่ได้ คำถามที่ควรตั้งต่อไปคือ มีปัจจัยเศรษฐกิจอย่างเดียวตอบคำถามเรามาไม่ได้ คำถามที่ควรตั้งต่อไปคือ มีปัจจัยทางวัฒนธรรมอะไรที่ทำให้คนไทยที่ยากจนน้อยลงทั้งหลาย ไม่ต้องการพึ่งตนเอง ไม่หันตัวไปในศักดิ์ศรี ไม่ต้องการให้คนอื่นปฏิบัติต่อตนเองอย่างเท่าเทียม ตรงกันข้ามชาวบ้านไทยทำไม่ชอบเป็นอุปถัมภ์ ขอบมีผู้ใหญ่ไว้พึ่งพิง ทำไม่ชาวบ้านไทยไม่ลำบากใจที่จะอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของผู้อื่น นักงานนุชชัยวิทยาบางคนเชื่อว่าทั้งหมดนี้เป็นเพราะคนไทยไม่มีการคิดถึง

ตนเองอย่างที่ฝรั่งคิด ไม่ตระหนักร่วมกับสิทธิมาด้วยกัน บางคนเชื่อว่าคนไทยเกือบทั้งประเทศล้วนครอบครองชั้น มิใช่แค่นักการเมืองและข้าราชการเท่านั้นที่ควรรับชั้น โดยความหมายครอบครองชั้นในที่นี่กินความถึงการขายลูกสาว การขายตัว การขายเสียง การขายอำนาจหน้าที่ของรัฐของคนไทย คำถามที่สำคัญคือ จะสร้างความรู้สึกมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีจริยธรรมในหมู่คนไทยโดยทั่วไปได้อย่างไร?

ทำไมในเมืองใหญ่ๆ ซึ่งเป็นปัญหาหลักการนโยบายคนไทยจึงมักเห็นเป็นเรื่องเล็ก ทำไมคนไทยไม่คัดค้านคัดข้างกับสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยในทางหลักการ ทำไมคนไทยไม่รวมกำลังเข้าแก้ปัญหา และนโยบายที่ตนไม่เห็นชอบ?

แต่ถ้าไม่จำประเด็นเรื่องข้ออ่อนทางวัฒนธรรมของไทยให้เป็นเรื่องใหญ่ ก็จะต้องตั้งสมมติฐานไปในทางว่า ที่คนไทยครอบครองกันเช่นนี้ เพราะไม่รู้สึกว่ารัฐราชการและการปกครองที่ดำเนินอยู่ในนี้เป็นของเข้า กล่าว

อีกนัยหนึ่งคือสำหรับคนไทยส่วนใหญ่นั้น ทุกชนทางจริยธรรม (Moral Community) ของเขามิ่งเคลื่อนไหวเกินกว่าครอบครัว และกลุ่มบรรพบุรุษในใกล้ชิด⁽²²⁾ พึงสังเกตว่า ใน

ครอบครัว และพวากันเอง คนไทยจะปฏิบัติต่อกันอย่างค่อนข้างมีจิริยธรรม ไม่โกรกันหักหลัง ทรยศ เห็นแก่ตัว แต่หากไปกล่าวว่า นั่นแล้ว ตั้งแต่การปกครองท้องถิ่นถึงการปกครองระดับชาติ คนไทยรู้สึกว่าไม่ใช่ชุมชนทางจิริยธรรม กฎหมายที่ทางจิริยธรรมไม่ประยุกต์ใช้ในอาณาบริเวณเหล่านี้ ในอาณาบริเวณเหล่านี้คุณแผลล้มดูจะเป็นพิษเป็นภัย ที่ต้องหวาดระวังหรืออึกมุมมองหนึ่งคือคนแผลล้มก็เป็นเหี้ยมเคราะห์ร้ายที่คนจะแสวงหาประโยชน์ได้ โดยไม่ตระหนิดตะหงاج ศิลธรรม-จิริยธรรม คำถามคือจะทำอย่างไร จึงจะขยายชุมชนทางจิริยธรรมของคนไทยให้ใหญ่จนไปครอบคลุมประชาสังคมเอาได้ คำถามต่อมาคือจะต้องสร้างประชาสังคม การปกครองท้องถิ่น การปกครองภูมิภาคและระดับชาติ อย่างไร จึงจะทำให้มีความรู้สึกต่อเนื่องกับชุมชนทางจิริยธรรมของชาวบ้านที่มีอยู่เดิมแล้ว มิใช่สร้างสิ่งเหล่านี้ในลักษณะโยนมาให้จากเบื้องบน ครอบลงไปข้างล่าง โดยไม่ตัวว่าข้างล่าง มีรากฐานและภูมิหลังของตนเองมากอย่างไร

คำถามต่อไปที่ควรยกขึ้นมาคือทำในคนไทยชอบขัดแย้งกันด้วยเรื่องไม่เป็นหลักการ มักจะขัดคอกแยกกันด้วยเรื่องนิสัยใจคอ และสนิยมได้ง่าย จะสร้างกลไกวิธีการในการแก้ไขความขัดแย้งภายในองค์การประชาสังคมได้อย่างไร จึงจะรักษาประชาสังคมเอาไว้ได้? นี่ล้วนเป็นปัญหาที่พกวัฒนธรรมชุมชนยังคิดถึงน้อยไป เพราะจุดเริ่มของวัฒนธรรมชุมชนเชื่อว่าชาวบ้านชอบจับตัวรวมกลุ่ม และมีจิตใจเพื่อ

ส่วนรวมอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนคิดว่าคนไทยรวมกลุ่มกันค่อนข้างยาก และกลุ่มคนไทยแตกแยกกันง่าย แต่ทั้งหมดนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปทางดีขึ้นทุกวัน แต่มันอาจต้องเร็วเท่ากับที่เราต้องการ และจำเป็นที่จะต้องค้นคว้าหาสาเหตุของปัญหาที่ทำให้มันคลี่คลายไปช้าเกินไป

คำถามที่ตามมาก็คือ แต่แล้วทำในเรื่องใหญ่ๆ ซึ่งเป็นปัญหาหลักการนโยบาย คนไทย จึงมักเห็นเป็นเรื่องเล็ก ทำไมคนไทยไม่คัดค้านคัดงังสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยในทางหลักการ ทำไมคนไทยไม่รวมกำลังเข้าแก้ปัญหาและนโยบายที่ตนไม่เห็นชอบ?

สุดท้าย คำถามที่ตอบในทางรูปธรรมได้ยากที่สุดคือเข่นไร จึงจะเรียกว่ากลุ่มต่างๆ ในประชาสังคมดำเนินการเพื่อประโยชน์เฉพาะส่วน โดยไม่ละเมิดประโยชน์ส่วนรวม? ทำอย่างไร จึงจะทำให้กลุ่มเฉพาะส่วนทั้งหลายประสานสามัคคีกันได้ คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมที่เหนือชั้นไปได้? เข่นไรและอย่างไรจึงเรียกว่ากลุ่มเฉพาะส่วนมองปัญหาของตนเองด้วยสายตาของกลุ่มอื่นและด้วยสายตาของส่วนรวม?

ในประการที่ห้า จะต้องแก้ไขปัญหาภูมิฯ ระเบียบ ข้อบังคับของรัฐอย่างไร แค่ไหน จึงจะทำให้ชุมชนและกลุ่มประชาสังคมมีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้านเมืองมากกว่านี้ทั้งต้องสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรให้ธุรกิจและการอื่นๆ จัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชุมนุม สมาคมต่างๆ โดยเฉพาะประเภทที่คิดถึงเรื่องส่วนรวมกว้างไกลมากๆ หรือให้พวากษาสนับสนุนการศึกษาเพื่อ

ความเป็นพลเมืองในที่ทำงานของพวกรเข้า หรือให้บริจาคมเงินสนับสนุนการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น ซึ่งใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด ที่เปิดช่องทางให้ประชาชนและองค์กรต่างๆ ของชุมชนได้เข้าร่วมส่วนปகครองและบริหารรัฐให้มากขึ้น เช่น ตั้งชุมชนหรือสมาคมผู้อัคัยในละแวกเดียวกัน ตั้งสมาคม-หอการค้าของสายถนนเดียวกัน หรือให้การงานทุกด้านขององค์กรปกครองท้องถิ่นมีคณะกรรมการบริหาร หรือกรรมการนอยบาย ซึ่งมาจากภาคเอกชน และประชาสังคม เป็นต้น

รวมทั้งจะต้องช่วยกันทำให้รัฐเปลี่ยนไปมีบทบาทในการสนับสนุน หนุนช่วยประชาสังคม โอนถ่ายอำนาจให้ประชาสังคม และประสานสามัคคีกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในประชาสังคม แก้ไขความขัดแย้งและคอยช่วยควบคุมกลุ่มประชาสังคมให้อานวยประโยชน์แก่ประชาชนและส่วนรวมมากที่สุดอีกด้วย

3. ประโยชน์ของประชาสังคม

ในตอนสุดท้ายของบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจะเสนอความคิดอย่างสั้งเชิงว่าแนวคิดประชาสังคม จะเป็นประโยชน์อย่างไรในการเสนอแง่คิดเพื่อการปฏิรูปการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ของไทย

โดยทั่วไปประชาสังคมจะเป็นอาวุธทางความคิดในการตอบคำถามสำคัญๆ ของ

บ้านเมือง ณ จุดนี้มากมาย เช่น

การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ ความเข้าใจและตื่นตัวในแนวคิดประชาสังคม จะทำให้เรามองเห็นว่าการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ ที่กำลังดำเนินกันอยู่เวลานี้ คือ การสร้างรัฐประชาธิปไตย เท่านั้น หรือเป็นการสร้างรัฐประชาธิปไตยเป็นหลัก สมควรที่จะต้องเรียกร้องให้มีมาตราต่างๆ ในรัฐธรรมนูญเพื่อให้รัฐ รับรอง ยกย่อง ส่งเสริมให้ประชาสังคมเข้มแข็ง เดิบใหญ่ขึ้น ด้วย ทั้งนี้เราอาจเสนอให้เข้าเห็นด้วยว่า ประชาธิปไตยจะโปรดเกล้าฯ ต้องด้วยการมีประชาสังคมประชาธิปไตยด้วย ไม่ใช่สนใจแต่การสร้างรัฐประชาธิปไตย⁽²³⁾

การปฏิรูประหรือพัฒนาการปกครองท้องถิ่น ความเข้าใจและตื่นตัวต่อแนวคิดประชาสังคม จะทำให้เรามองเห็นอีกเช่นกันว่า ข้อเสนอให้กระจายอำนาจการปกครองและการคลังให้ท้องถิ่นต่างๆ ตลอดจน การสร้างอ.บ.ต. ขึ้นมาใหม่ และข้อเสนอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัดก็ต้องเป็นไปเพื่อการสร้างรัฐท้องถิ่น แต่ท้องถิ่นจะก้าวหน้าพัฒนาไปได้ ที่สำคัญเราต้องข้อยู่ที่การสร้างประชาสังคมท้องถิ่น มีส่วนร่วมให้การปกครองท้องถิ่นอยู่ในมือของนักการเมืองและข้าราชการเท่านั้น ในการออกแบบองค์กรปกครองท้องถิ่นนั้น ควรออกแบบมั่นบนพื้นฐานของประชาสังคมท้องถิ่นที่มีอยู่แต่เดิม และสุดท้ายหลักเกณฑ์การทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่น ต้องไม่เป็นราชการเหมือนอย่างที่รัฐส่วนกลางเป็น ตรงกันข้ามต้อง

ทำให้องค์กรปกครองท้องถิ่นมีความคล่องตัว
ในการรวมผู้นำกำลังประชาสัมคมเข้ามา
ร่วมงานด้วยให้มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้⁽²⁴⁾

การปฏิรูป
ระบบราชการ ความ
เข้าใจและตระหนักรถึง
ความสำคัญของประชา
สัมคม จะทำให้เรามอง
ออกว่าการปฏิรูประบบ
ราชการจะจำกัดเพียง
การแก้ไขเปลี่ยนแปลง
สถาบันและโครงสร้าง
อำนาจหน้าที่ของรัฐ
อย่างเดียวไม่ได้ หาก
ต้องคิดให้ระบบราชการ
ใหม่ที่อนุรักษ์ สนับสนุน
หรือเปิดช่องให้กลุ่ม
ประชาสัมคมเข้ามาร่วม
คิด ช่วยทำงานของ
ราชการได้สะดวก ทั้งรัฐ
ต้องเปิดทางให้มีการนำ
งบประมาณราชการไป
หนุนช่วยการทำงานของ
องค์กรพัฒนาเอกชน
(NGOs) และกลุ่ม
ประชาสัมคมอื่นๆ ได้
สะดวกยิ่งๆ ขึ้น ระบบ
ราชการต้องไม่ออกรูปแบบไว้เพียงแค่ให้ป้องกัน
ทุจริตได้ ที่สำคัญไม่น้อยกว่าคือต้องออกแบบ

ให้ประชาชนสัมคมเข้ามาร่วมกับรัฐได้อีก
ด้วย⁽²⁵⁾

อนาคตของไทย อยู่ที่ไหน? ไม่ได้อยู่ ที่การปรับปรุงและ ปฏิรูปรัฐเอกนิยม ไม่ได้อยู่เพียงการ สร้างเศรษฐกิจ ตามระบบตลาด ให้เข้มแข็งเก่านั้น แต่อยู่ที่การสร้าง ประชาสัมคมและ รัฐพหุนิยม ซึ่ง สนับสนุนและร่วมมือ⁽²⁶⁾ กับประชาสัมคมเป็น อย่างดีด้วย

การป้องกัน
การซื้อสิทธิฯ
เสียงในการเลือกตั้ง
ความเข้าใจที่มีต่อประชา
สัมคมและความเป็น
พลเมือง จะทำให้เรา
มองเห็นว่าการขยายเสียง
ของประชาชนไทยไม่ได้
เป็นเพียงความจนอย่าง
เดียว และก็ไม่ได้เป็น
เพราะความปรารรณ
ของประชาชนที่จะใช้
บารมี อำนาจของ
นักการเมืองเพื่อดึงเอา
ทรัพยากรและโครงการ
ของรัฐมาลงยังพื้นที่ของ
ตนเท่านั้น หากยังเป็น
เพราะประชาชนขาด
จิตสำนึกเรื่องความเป็น
พลเมืองและการเป็น
พลเมืองนั้นที่จะฝึกฝน
กันได้ดีประการหนึ่งคือ
ส่งเสริมให้พวากษาดูด้วย
กันขึ้นมาเป็นกลุ่ม ชุมชน
องค์กร ประชาสัมคม
ต่างๆ ซึ่งเน้นการประสาน
ผลประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะกลุ่มเข้ากับผล
ประโยชน์ของส่วนรวมที่ใหญ่กว่าและเหนือกว่า

นั่นเอง

การพัฒนาประเทศไทย ความเข้าใจถึงความสำคัญของประชาสังคม จะทำให้เราเห็นอีกครั้งว่าเศรษฐกิจ-สังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างประชาสังคมและคนขั้นกลางผู้จะเข้าไปด้วย รวมทั้งสามารถเสนอการสร้างเมืองที่เป็นประชาการของประชาธิปไตยและการปกครองท้องถิ่นด้วย มิใช่เมืองของตึกระเบียงหนาทางและการค้าการขายเท่านั้น นอกจากนั้นเรายังอาจมีข้อเสนอถึงการพัฒนาโดยอาศัยการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อีกด้วยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ต้องเร่งสร้างประชาสังคมขึ้นมา ไม่ใช่แทนที่รัฐด้วยนักกิจกรรม แค่นั้นเป็นพอ หากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) คิดแคนันเข้ากับเป็นเพียงผู้ทำ การแทนประชาสังคมเท่านั้น ซึ่งแน่นอนย่อมยังไม่เพียงพอ

การเตรียมตัวประเทศไทยให้พร้อมกับศตวรรษที่ 21 หรือให้พร้อมรับสังคมสารสนเทศ แนวคิดประชาสังคมไม่ได้มีประโยชน์สำหรับการแก้ไขปัญหาที่เป็นจุดอ่อนข้อบกพร่องของลังคมไทยเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมานะในเบื้องต้นไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปวัสดุธรรมนูญก็ตี การปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น ก็ตี การปฏิรูประบบราชการก็ตี การป้องกันการซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้งก็ตี และการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายทางการเมืองและสังคมก็ตี ความจริงยังมีปัญหาที่สังคมไทยมีร่วมกับสังคมโลก ซึ่งสามารถแก้ได้ด้วยแนวทางประชาสังคมอยู่ด้วย

เช่นกัน นั่นคือ ปัญหาว่าการเตรียมประเทศไทยให้พร้อมอย่างไรในทางการบริหาร ในเมื่อศตวรรษที่ 21 และการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยของโลกจากยุคสังคมอุตสาหกรรมไปสู่ยุคสังคมสารสนเทศ กำลังยืนอยู่ในราย'

ปีเตอร์ ดรัคเกอร์ (Peter Drucker) ปรามาจารย์ทางการบริหารและการจัดการได้กล่าวไว้ในหนังสือ The New Reality เมื่อปี 1989 ว่าโลกในยุคใหม่ที่สร้างกำลังเดินเข้าไปหน้านี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องลดขนาดและบทบาทหน้าที่ลง แล้วปล่อยให้กลุ่มทางสังคมทั้งหลายเข้ามีบทบาททางสาธารณะกิจมากขึ้นๆ เหตุผลของดรัคเกอร์ คือ รัฐขนาดใหญ่ที่มีบทบาทการหน้าที่มากมาย เช่น รัฐสวัสดิการ สังคมทั้งหลายกำลังจะตายด้วยน้ำหนักของตัวเอง ประชาชนจะพากันคัดค้านรัฐที่จุนจามทั้งหลายด้วยเหตุผลเรื่องความไม่มีประสิทธิภาพ ความยึดยาดอีดอด ความคับแคบไม่เปิดให้ประชาชนมีทางเลือกในการรับบริการจากภาครัฐ และที่สำคัญที่สุดอาจจะคัดค้าน เพราะไม่มีปัญญาจ่ายภาษีให้รัฐเช่นนี้ได้สูงลิวอิกต่อไปแล้ว⁽²⁶⁾ จากปี 1989 อีกเกือบสิบปี ดรัคเกอร์สรุปว่าตนองเดียวกันในหนังสืออีกเล่มหนึ่งของเขาก็คือ The Post-Capitalist Society ดรัคเกอร์ซึ่งอีกว่าในโลกยุคใหม่ประเทศไทยต่างๆ กำลังย่างก้าวไปหากันนั้น จะต้องให้บทบาทกับกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ราชการ ทั้งยังต้องสร้างสำนักงานเมืองให้ประชาชน ด้วยการให้ประชากรเข้าไปร่วมกันสร้างองค์กร สมาคมและสถาบันต่างๆ เพื่อ

ประโยชน์ของส่วนรวม ดรัคเกอร์ชี้ว่าต้องสร้างสิ่งที่เขาเรียกว่าภาคที่สาม อันหมายถึงภาคที่ไม่ใช่วัสดุ แต่ก็ไม่ใช่ธุรกิจ ให้เข้มแข็งเพื่ออนาคตอีกด้วย⁽²⁷⁾

อันที่จริงกระแสที่มองว่าอนาคตข้างหน้าของโลก คือ อนาคตที่รัฐต้องลดอำนาจและบทบาทหน้าที่นั้น เริ่มกันมาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 และ มีโรเบิร์ต นิสเบท (Robert Nisbet) ชี้ว่าอำนาจรัฐกำลังย่างเข้าสู่ส่นอยา (The Twilighth of Authority) และเขาได้ย้ำว่าต้องรื้อฟื้นให้ภาคสังคมอันหมายถึงภาคที่ไม่ใช่วัสดุ ไม่ใช่ระบบราชการ ให้แข็งแกร่ง กลับฟื้นขึ้นมาทำการอันเป็นสาธารณกิจต่างๆ มากขึ้นๆ เป็นที่น่าสนใจวานิสเบท (Nisbet) คาดการณ์ได้ล่วงหน้าก่อนเหตุการณ์นานที่เดียวว่า รัฐผูกขาดอิป็ติย์ สมัยใหม่ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นรัฐแบบโซเวียต ซึ่งเป็นรัฐเผด็จการ หรือ

ไม่ว่ารัฐสวัสดิการสังคมของประเทศทุนนิยมตะวันตก ซึ่งเป็นรัฐประชาธิปไตยทั้งหลาย จะต้องเอาตัวไม่รอดในที่สุด

ประเทศไทยกำลังจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และสังคมสารสนเทศ เช่น ประเทศอื่นๆ ภายใต้เวลาไม่เข้านี้ จึงต้องเร่งสร้างประชาสังคมเพื่อให้เป็นเครื่องมือหรืออาวุธสำหรับการเผชิญหน้ากับอนาคต

อนาคตของไทยอยู่ที่ไหน? ไม่ได้อยู่ที่การปรับปรุงและปฏิรูปรัฐออกนิยม ไม่ได้อยู่ที่เพียงการสร้างเศรษฐกิจตามระบบตลาดให้เข้มแข็งเท่านั้น แต่อยู่ที่การสร้างประชาสังคมและรัฐพหุนิยม ซึ่งสนับสนุนและร่วมมือกับประชาสังคมเป็นอย่างดีด้วย⁽²⁸⁾

เชิงอรรถ

⁽¹⁾ตัวอย่างของงานประเกณ์ได้แก่ : แสง รัตนมงคลมาศ, “กลุ่มอิทธิพล” ใน ข้อมูลนั้นคือ สมุดวิช, สัตว์ การเมือง (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2514); มนตรี เจนวิทย์การ “กลุ่มอิทธิพลทางเศรษฐกิจในประเทศไทย” ข้อคิดบางประการในแห่งกฎหมาย นโยบายสาธารณะและกระบวนการเมือง; บริชา ทรงไกรเดช “กลุ่มผลประโยชน์ ผลกระทบเมือง มติมหาชน”, เทคนิบลส ปีที่ 76 ฉบับที่ 6 (ม.ค. 2524), น. 55–78; นิยม รัฐอมฤต “กลุ่มผลประโยชน์และผลกระทบเมืองกับการถ่ายทอดความติมหาชน”, รัฐศาสตร, ปีที่ 35, ฉบับที่ 10 (ต.ค. 2530), น. 30–48; บุรพน์ วุฒิเมธี, “กลุ่มอ่อนไหวพิเศษ เพื่อการผลิต” ใน อมร รักษาสัตย์ และ บุรพน์ วุฒิเมธี, การ พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2524); มนตรี เจนวิทย์การ “กลุ่มพลังมวลชนพื้นฐาน กับการเข้าร่วมทางการเมืองในชนบทไทย” ใน อโณทัย วัฒนาพร, บ.ก. (กรุงเทพฯ: แพรพิทยา, 2527); มนตรี เจนวิทย์การ, การเมืองไทยยุคใหม่ ครุประชานาด : บทบาทการต่อสู้ทางการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2528); เอนก เทลารธรรมทักษิณ มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ แบล็คและเรียนรู้โดย สายพิพิธ์ สุคติพันธ์, (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2540); สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ มาสุก พงษ์ไพบูลย์, บ.ก. ชนชั้นกลางบนกระasseประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2536); สังคิต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมชุมชนชาวไทย (พ.ศ. 2475–2503) (กรุงเทพฯ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526); สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม”, วารสารธรรมศาสตร์ และการเมือง, ปีที่ 11, ฉบับที่ 2 (ม.ค. 2525); จามรี พิทักษ์วงศ์, “ระบบทุนนิยมการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนา ไทย”, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ปีที่ 3, เล่มที่ 4 (เม.ย.–มิ.ย. 2527); กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บทวิเคราะห์สอนพันธ์ ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530); อารมณ์ พงศ์พันธุ์, กรรมกร : ความรู้เกี่ยวกับขบวนการกรรมกร (กรุงเทพฯ: บริษัทพิพิธการพิมพ์, 2522); วิชัยร์ ปัญญาภูต, การพัฒนา ต้องมาจากประชาชน : เวทีชาวบ้าน 34 (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535); วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, บ.ก. ลักษณะชุมชน : การกระจายอำนาจชัดการ ทรัพยากร (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536)

⁽²⁾ผู้เขียนหมายถึงงานของนักคิด เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, กาญจนา แก้วเทพ, ประเวศ วงศ์ และ เสน่ห์ งามริก เป็นต้น; อ่านแนวคิดหลักและความเป็นมา โดยสังเขปของสำนักวัฒนธรรมชุมชน ได้จาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” ในผู้เขียนคนเดียวกัน, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537) และ กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาบ้านกับเมือง, (สถาบันอุดมแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ไม่มีสถานที่พิมพ์และปีที่พิมพ์จำหน่าย), หน้า 116–167 คู เกษียร เดชะพิรະ, วิวะกะ โลกาภัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538); บทความคิดที่ 3 “โลกกุญแจ VS วัฒนธรรมชุมชน”, หน้า 109–176 ด้วย

⁽³⁾อ่าน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ทางเลือกสังคมไทย : คำตอบอยู่ที่ชุมชน ในผู้เขียนคนเดียวกัน, วัฒนธรรมไทย กับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537); ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ร่วมกับสำนักพิมพ์หมู่บ้าน ฉบับพิมพ์ครั้งที่สาม, พ.ศ. 2533), โดยเฉพาะหน้า 47–50

⁽⁴⁾Norberto Bobbio, “Civil Society”, p. 23, in *idem.*, *Democracy and Dictatorship* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989); Bryan Turner, “Outline of a Theory of Citizenship” in Chantal Mouffe, *Dimensions of Radical Democracy* (London: Verso, 1992), p. 50

⁽⁵⁾ อ่าน Chantal Mouffe, *The Return of The Political* (London : Verso, 1993), โดยเฉพาะบทที่ 1, 2 และ 4; Jean – Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Translated by G.D.H. Cole (Buffalo: Prometheus Books, 1988), pp. 23–24, 34–35; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley: University of California Press, 1984), โดยเฉพาะบทที่ 1, 6, 7 และ 9; Amitai Etzioni, *The Spirit of Community* (New York: Touchstone, 1993), โดยเฉพาะบทที่ 8 และ 9; Alasdair MacIntyre, *After Virtue* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1984, 2nd ed.), บทที่ 15 และ 16; –Shelley Burt, “The Politics of Virtue Today” *American Political Science Review*, Vol. 87 No.2, June 1993.

⁽⁶⁾ อ่าน Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York : Vintage Books, 1958), Vol. 2, pp. 129 – 131; Marvin Zetterbaum, “Alexis de Tocqueville” in Leo Strauss and Joseph Cropsey, eds. *History of political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1987, 3rd ed.), pp. 776–778; Adrian oldfield, “Tocqueville: Citizenship in Town and State”, in idem., *Citizenship and Community* (London: Routledge, 1990)

⁽⁷⁾ Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought, Volume I : The renaissance* (Cambridge University Press, 1978), บทที่ 4 และ 6; J.G.A. Pocock, “The Ideal of Citizenship Since Classical Times” และ Will Kymlicka and Wayne Norman, “Return of the Citizen” in Ronald Beiner, ed. *Theorizing Citizenship* (Albany : State University of New York Press, 1995); Adrian Oldfield, *Citizenship and Community* (London: Routledge), บทที่ 1, 7 และ 8; Bryan Turner, “Outlin of a Theory of Citizenship” in Chantal Mouffe, ed. *Dimensions of Radical Democracy* (London : Verso, 1992), pp. 33–62; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley : University of California Press, 1984). บทที่ 8 และ 9; Christopher Pierson, *The Modern State* (London : Routledge, 1996), บทที่ 5 “States and Citizens”, pp. 127–154

⁽⁸⁾ Adrian Oldfield, *Citizenship and Community* (London : Routledge, 1990), บทที่ 3, 7 และ 8; Quentin Skinner, *The Foundation of Modern Political Thought, Vol. I : The Renaissance* (Cambridge : University Press, 1978), Chapter 6, esp. pp. 180–186; Chantal Mouffe, “democratic Citizenship and the Political Community”, in idem.; *The Return of The Political* (London : Verso, 1993), pp. 60–73; Sanford Lakoff, *Democracy : History, Theory, Practice* (Boulder : Westview Press, 1996), Chapter 4 “Plural Autonomy : Roman and Later Republicanism”

⁽⁹⁾ Quentin Skinner, *The Foundation of Modern Political Thought, Vol. I : the Renaissance* (Cambridge University Press, 1978), Chapter 6; J.G.A. Pocock, *The Machiavellian Moment* (Princeton : Princeton University Press, 1975)

⁽¹⁰⁾ อ่าน Alfred Stepan, *The State and Society* (Princeton : Princeton University Press, 1978), pp. 7 – 17 Stepan เรียกแนวคิดที่สืบเชื้อสายเรียก Liberal – individualist ว่า Liberal Pluralist แต่เนื้อหาที่นำเสนอ และวิจารณ์นั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อ่าน Chantal Mouffe, “American Liberalism and Its Communitarian Critics”, in idem., *The Return of The Political* (London : Verso, 1993) ประกอบด้วย

⁽¹¹⁾ อ่าน David Nicholls, *The Pluralist State* (London : Macmillan, 1975); Paul Q. Hirst, ed. *The Pluralist Theory of The State* (London : Routledge, 1989); Andrew Vincent, *Theories of The State* (Oxford : Basil Blackwell, 1987); บทที่ 6

⁽¹²⁾ David B. Truman, *The Governmental Process* (New York : Knopf, 1951); Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago : University of Chicago Press, 1958); Robert A. Dahl, *Who Governs?* (New Haven : Yale University Press, 1961)

⁽¹³⁾ Michael O. Hardimon, *Hegel's Social Philosophy : The Project of Reconciliation* (Cambridge : Cambridge University Press, 1994)

⁽¹⁴⁾ Steven B. Smith, *Hegel's Critique of Liberalism* (Chicago : University of Chicago, 1989), บทที่ 2, 3, 4; Shlomo Avineri, *Hegel's Theory of the Modern* (Cambridge : Cambridge University Press, 1972), pp. 144 – 154; Adrian Oldfield, "Tocqueville : Citizenship in Town and state", in idem., *Citizenship and Community* (London : Routledge, 1990); Mark S. Cladis, *A Communitarian Defense of Liberalism : Emile Durkheim and Contemporary Social Theory* (Stanford : Stanford : Stanford University Press, 1992)

⁽¹⁵⁾ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract, Translated by G.D.H. Cole* (Buffalo : Prometheus Books, 1988), Book 2, Chapter 3 and Book 4, Chapter 1; Dante Germino, *Machiavelli to Marx* (Chicago : University of Chicago Press, 1972), Chapter 7 ส่วนที่ว่าด้วย "Rousseau", p. 191

⁽¹⁶⁾ ชีรบุตร์ บุญมี, ลังกมเข้มแข็ง (กรุงเทพฯ : มิ่งมิติ, 2536), หน้า 177–178

⁽¹⁷⁾ H.D. – Evers, "Bureaucratization of Southeast Asia", *Working Paper No. 71* (Bielefeld : University of Bielefeld Sociology of Development Research Center, 1985) p. 10

⁽¹⁸⁾ งานเขียนที่สั่นกระตัดแคลวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนสังคมไทย ในช่วงกว่า สองศตวรรษที่ผ่านมา ได้แก่เป็นอย่างดี คือ เอกสารรรค ประเสริฐกุล, "พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ในประเทศไทย" ใน ฉลอง สุนทราราษฎร์, บ.ก. วิพากย์สังคมไทย (กรุงเทพฯ: ออมรินทร์บุ๊คเช็นเตอร์, 2538) หน้า 89 – 150

⁽¹⁹⁾ อ่าน Benjamin Barber, *An Aristocracy of Everyone* (New York : Oxford University Press), Chapter 7 "Teaching Democracy Through Community Service"; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley : University of California Press, 1984), pp. 178 – 279; Derek Heater, *Citizenship : The Civic Ideal in World History, Politics and Education* (London : Longman, 1990); Norman H. Nie, Jane Junn and Kenneth Stehlik-Barry, *Education and Democratic Citizenship in America* (Chicago : University of Chicago press, 1996)

⁽²⁰⁾ James S. Coleman, *Foundation of Social Theory* (Cambridge : Harvard University Press, 1990), pp. 300 – 321; Robert D. Putnam, *Making Democracy Work?* (Princeton : Princeton University Press, 1993), p. 167

⁽²¹⁾ อ่าน เอนก เทล่าธรรมทัศน์ สองนั้นคราประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), บทที่ 4 “ปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย” เพื่อจะได้แบ่งคิดเรื่องการสร้างเมืองขนาดเล็กและขนาดกลางเพื่อเป็นฐานของประชาธิปไตย

⁽²²⁾ Edward Banfield อธิบายว่าชาวอิตาเลียนจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตชนบทในบุคลังสังคมโลกครึ่งที่สอง ทึ่อญี่ปุ่นสภาพที่มีชุมชนทางธิชธรรมไม่ได้ไปกว่าครอบครัว ซึ่งสามารถดำเนินใช้อิสระสภาพการณ์ในหมู่คนไทยจำนวนมากในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดี; อ่าน Edward Banfield, *The Moral Basis of a Backward Society* (Glencoe.: The Free Press, 1958), esp. Chapter 5 “A Predictive Hypothesis”, pp. 85 – 104

⁽²³⁾ อ่านแนวคิดปฏิรูปการเมืองด้วยการโอนอำนาจมาให้ประชาสังคมเพิ่มเติมจาก ชีรุทธ์ บุญมี, ปรัชญาแห่งการปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัลยา, 2540)

⁽²⁴⁾ แทนควร์ เจริญเมือง, จรัส สุวรรณมาดา และผู้เขียนเองกำลังร่วมกันวิจัยเรื่องการปกครองท้องถิ่นโดยมีชุดเน้นจุดหนึ่งอยู่ที่ทำอย่างไรจะให้การปกครองท้องถิ่นเป็นการปกครองที่ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นของເຫັນຂອງตนมากขึ้นผลการวิจัยเบื้องต้นของเรากำลังจะตีพิมพ์เผยแพร่โดยวารสารธรรมศาสตร์ เร็วๆ นี้

⁽²⁵⁾ อ่านตัวอย่างวิธีคิดทำงานนี้จาก David Osborne and Ted Gaebler, *Reinventing Government* (New York : Plume Book, 1993), Chapter 2

⁽²⁶⁾ Peter F. Drucker, *The New Realities* (New York : Harper & Row, 1989), Chapters 6 and 7, pp. 59 – 105, คุณ้า 74 – 75 เรื่อง “The Silent Tax Revolt” ด้วย

⁽²⁷⁾ Peter F. Drucker, *Post – Capitalist Society* (New York : Harper Business, 1993), Chapters 9 “Citizenship Through the Social Sector”, pp. 168 – 180 คุณ้า 172 โดยเฉพาะ : “In order to be able to act in a rapidly changing and dangerous world, the post – capitalist polity must recreate Citizenship”

⁽²⁸⁾ Robert Nisbet, *Twilight of Authority* (Oxford : Oxford University Press, 1975), esp. Chapter 5 “The Restoration of Authority”, pp. 230 – 287

⁽²⁹⁾ ผู้เขียนขอแนะนำหนังสือภาษาอังกฤษ และภาษาไทยที่น่าจะอ่านเพื่อเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจต่อเรื่องประชาสังคมมากขึ้น ดังนี้ : Norberto Bobbio, *Democracy and Dictatorship* (Minneapolis : University of Minnesota Press, 1989); Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals* (London : Penguin Books, 1994); Ernest Gellner, “Civil Society in Historical Context” *Journal of Democracy* (Vol., No. 3, 1991) Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton Princeton University Press, 1993); Keith Tester, *Civil Society* (London : Routledge, 1992); Jonathan Boswell, *Community and the Economy* (London : Routledge, 1990); Joshua Cohen & Joel Rogers, *Associations and Democracy* (London : Verso, 1995); Paul Hirst, *Associative Democracy* (Cambridge, Polity Press, 1994); Rubem Cesat Fernandes, *Private But Public* (Washington, D.C. : Civicus, 1994); Amitai Etzioni, *The Spirit of Community* (New York : Touchstone, 1993); Chantal Mouffe, *The Return of The Political* (London : Verso, 1993); Chantal Mouffe, ed., *Dimensions of Radical Democracy* (London : Verso, 1992); M. Scott Peck, *The Different Drum: Community Making*

and Peace (New York : Touchstone Book, 1987); ชีรบุทธ์ บุญมี, **สังคมเข้มแข็ง** (กรุงเทพฯ : มีนิตร, 2536); ประเวศ วงศ์, **ธรรมิกสังคม** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง, 2538) โดยเฉพาะบทที่ 5 และ 6; ประเวศ วงศ์, **แนวคิดและบุทธศาสนาสร้างสังคมสมานภาพและวิชาชា** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง, 2536); เอกสารรรค์ ประเสริฐ ฤทธิ์, “พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย” ใน คลอง สุนทรavaพิชัย, **วิพากษ์สังคมไทย** (กรุงเทพฯ : ออมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2538)

ทำนักหอสมุด